

HELSİNKİ ZİRVESİNDEN GÜNÜMÜZE AB-TÜRKİYE İLİŞKİLERİ ÇERÇEVESİNDE KIBRIS GELİŞMELERİ

Melek M. FIRAT*

ABSTRACT

In every era of significant transformation in its foreign policy, Turkey pushes forward the Cyprus problem in order to ensure legitimacy for its new policy. Ankara, who could initiate its process of adaptation to the new international system of the post-Cold War era only in 1999, pursued this transformation through Cyprus problem once again. This article depicts this process of transformation in Turkey, while examining the developments regarding the Cyprus problem within the framework of Turkish-EU relations in the post-Helsinki period. Furthermore, it evaluates the positions of TRNC (Turkish Republic of Northern Cyprus) and Greek Cypriot Administration and their approaches towards a solution to the problem. Finally, underlining that the developments in Turkish foreign policy and Cyprus problem have reached a point of no return and the parameters of Cold War have changed, this article argues that Turkish foreign policy and the Cyprus problem have undergone a qualitative transformation and therefore should be analyzed through different lenses.

Anahtar Kelimeler: Kuzey Kıbrıs Türk Cumhuriyeti, Kıbrıs Rum Kesimi, Türk Dış Politikası, AB, Annan Planı.

Keywords: TRNC, Greek Cypriot Administration, Turkish Foreign Policy. AB, Annan Planı

I. GİRİŞ

Elli yıldan bu yana Türk dış politikası gündeminin öncelikli ve değişmez konusu olan Kıbrıs sorunu o kadar kapsayıcı bir yer işgal eder ki, alana ilişkin

---

* Doç Dr, Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Uluslararası İlişkiler Bölümü, Öğretim Üyesi.

başka bir konunun, bu soruna değinilmeksizin ele alınması mümkün değildir. Kıbrıs sorununa ayrıcalıklı konumunu sağlayan ne adanın “Türkiye’nin güvenliği açısından taşıdığı stratejik önem,” ne de “Kıbrıslı soydaşların can güvenliklerinin sürekli tehlikede olması”dır. Kıbrıs’ı Türk dış politikasının merkezinde konumlandıran temel neden ada kaynaklı değil, Ankara kaynaklıdır: Türkiye dış politikasındaki büyük dönüşümlerde Kıbrıs sorununu öne çıkarır ve Kıbrıs üzerinden kendine yeni kimlik bulma sürecini tamamlar. Bu sav, Soğuk Savaş boyunca olduğu gibi Soğuk Savaş sonrasında yaşanan Türk dış politikasının büyük dönüşümleri için de geçerlidir.

İkinci Dünya Savaşı sonrasında, Ankara, dış politikasını iki kutuplu uluslararası sistemle uyumlaştırma sürecini başlattı ve tıpkı komşusu Yunanistan gibi, Batı ittifakı içinde yer almayı temel hedef olarak belirledi. Ancak, aynı dönemde kendi kaderini belirleme hakkına dayalı olarak sömürgelerin bağımsızlık savaşını başlatmaları Kıbrıs sorununu gündeme getirince, bir ikileme karşı karşıya kaldı: Yunanistan’la başlayan anlaşmazlık “Sovyet tehdidi” ortak zemininde kurulan NATO’nun güneydoğu kanadında ciddi bir çatlama yol açacaktı; ama aynı zamanda, Lozan’da terk edilen Kıbrıs’la yeniden bağlantı kurulması ve Türk-Yunan ilişkileri çerçevesinde düşünüldüğünde, batısından Yunan adalarıyla çevrelenen Türkiye’nin bir de güneyinden çevrelenmesinin engellenmesi söz konusu olabilecekti. Soğuk Savaş’ın tüm şiddetiyle devam ettiği ve Türkiye’nin ekonomik, siyasi ve askeri açıdan çıkarlarını ABD ve NATO çıkarlarıyla özdeşleştirdiği bu dönemde, Washington’un NATO içi bir çatışmaya izin vermeyerek devreye girmesiyle bir uzlaşma formülü benimsendi: Bağımsız Kıbrıs Cumhuriyeti. Bu çözüm Türkiye’nin yeni dış politikasının sınırlarını gösteriyordu: Ancak Batı’nın çıkarlarına zarar vermeyecek çerçevede ulusal çıkarlar belirlenebilecek ve bu çerçevede içinde kaldığı müddetçe hak talebinde bulunulabilecekti. Bir başka ifadeyle, Türkiye Kıbrıs’ta söz sahibi olabilirdi ama Yunanistan’la çatışmaya girerek NATO’nun çıkarlarına zarar veremezdi. Yeni uluslararası sistemde, Kıbrıs sorunu, Ankara’ya ilk kez hareket alanının sınırlarını gösteriyordu¹.

1960’larda iki kutup arasında başlayan Yumuşama süreci Ankara tarafından geç olarak ve yine Kıbrıs sorunu dolayısıyla algılandı. 1963’te Kıbrıs’ta başlayan toplumlararası çatışmalar Ankara’da yankı buldu ve adaya müdahale tartışılmaya başladı. Türk hükümeti Yumuşama dolayısıyla uluslararası sistemdeki değişimi henüz algılamaktan uzaktı ve durumdan ABD’yi haberdar etme gereksinimi duydu. Johnson Mektubu’yla gelen yanıt Türkiye için bir hayal kırıklığıydı. Daha vahim olan ise Birleşmiş Milletler çerçevesinde konu tartışılırken ortaya çıkan manzaraydı: Batı’dan yeterli desteği bulamayan Türkiye, yeni bağımsızlığını kazanmış olan Bağılantısız ülkelerce de dışlanmıştı. Kıbrıs sorunu yine Türkiye’ye ayna tutmuştu ve 1950’lerde Batı’yla

¹ Ayrıntılı bilgi için bak. Melek M. Fırat, “1945-1960 Yunanistan’la İlişkiler,” Baskın Oran (ed.), **Türk Dış Politikası Kurtuluş Savaşından Bugüne Olgular, Belgeler, Yorumlar**, cilt I, İstanbul, İletişim Yayınlar, 2001, s. 576-614.

kurmuş olduğu ilişki biçimi sonucunda ne denli bağımsızlığını yitirdiğini ve uluslararası toplumda yalnızlaştığını görmüştü. Uluslararası sistemdeki değişime dış politikasını uyumlaştırma gereği Ankara'ya çok-yönlü dış politikaya geçiş kararı aldırttı: Gerek Doğu Bloku gerek Üçüncü Dünya'yla ilişkileri yeniden düzenleme çabaları hız kazandığı gibi, başta ABD olmak üzere Batı'yla ilişkiler de gözden geçirilmeye başladı. 1974 Kıbrıs müdahalesi bu sürecin doruk noktası oldu. ABD ambargosu ve sonrasında, Türkiye, tehdidin, kuzeyden değil, batıdan geldiğini belirterek, ulusal savunma politikasını gözden geçirdi. Kıbrıs, Türkiye'de Batı'ya karşı bağımsızlık ve direnişin simgesi oldu ya da olarak sunuldu². Bu o denli güçlü bir simgeydi ki, Soğuk Savaş sonrasında oluşturulan yeni uluslararası sisteme katılımın önkoşulu olarak Kıbrıs bir uyum noktası biçiminde dayatıldığında, Türkiye'nin yeni ulusal çıkar tanımını yapması gerektiğini savunan ve buna karşı çıkan çevreler, Kıbrıs üzerinden yaptıkları tartışmalarla savlarını güçlendirme yoluna gittiler.

1989'da Berlin Duvarı'nın yıkılması 1945'ten beri varolan temelde iki kutuplu uluslararası sistemi sona erdirdi ve ABD liderliğinde yeni uluslararası sistemin temelleri atılmaya başladı. ABD'nin serbest piyasa ekonomisi, demokrasi ve insan hakları kavramlarına dayanarak hegemonyasını kabul ettirmeye çalıştığı bu yeni dönemin koşullarını, Ankara on yıllık bir gecikmeyle yine Kıbrıs üzerinden fark etti ve yine Kıbrıs'ı öne çıkararak yapılan tartışmalar sonucunda yeni dış politikasını oluşturma yolunu seçti. Kıbrıs bir kez daha, uluslararası sistemde yaşanan değişime paralel olarak Türk dış politikasında yaşanan dönüşümün odağında yer aldı. Bu çalışma, AB ile ilişkiler bağlamında Kıbrıs sorununda yaşanan gelişmeleri ele almayı ve bu sürecin Türk dış politikasında 1990, özellikle de 1999 sonrasında berraklaşan dönüşüme katkılarını değerlendirmeyi amaçlamaktadır.

II. SOĞUK SAVAŞ SONRASI TÜRKİYE-AB İLİŞKİLERİNDE KIBRIS KOZU

Soğuk Savaş'ın sona ermesi Batı kapitalizminin SSCB'ye ve dolayısıyla sosyalizme karşı kazanılmış bir zaferi olarak değerlendirildi. ABD yeni uluslararası sistemi biçimlendirmek ve kendi hegemonyasını kurmak üzere işe koyulduğunda, hem müttefiki hem de rakibi olarak gördüğü AB'yi de yanına alarak, dünya enerji kaynaklarını denetlemek üzere Balkanlar'dan Afganistan'a dek Ortadoğu'yu da kapsayacak biçimde bölgeye askeri olarak yerleşti ve başta petrol olmak üzere bölgenin doğal kaynaklarının dünya pazarlarına akış yolları üzerinde de denetim kurdu. Bu noktada Avrasya enerji kaynaklarının transfer noktası olarak Doğu Akdeniz'in önemi arttı. AB kendisine yakınlığı, ABD de güvenilir ve kendi denetimindeki bir ülkeden transferi dolayısıyla, İran üzerinden Basra Körfezine alternatif olarak, Türkiye üzerinden Doğu Akdeniz'i

² Ayrıntılı bilgi için bak. Melek M. Fırat, 1960-71 Arası Türk Dış Politikası ve Kıbrıs Sorunu, Ankara, Siyasal Yayınevi, 1997.

petrol ve doğal gazın ulaşım yolu olarak tercih ediyordu. Doğu Akdeniz’de istikrarın sağlanması öncelikli hedeflerden biri haline gelmişti. Dolayısıyla bölgede istikrarı bozan Soğuk Savaş’tan kalma iki sorunun acil olarak çözülmesi gerekiyordu: Filistin-İsrail anlaşmazlığı ve Kıbrıs sorunu. ABD ilk sorunu çözmek üzere Barış Süreci’ni başlattı, Kıbrıs sorunu ise AB’ye bırakıldı. Genişleme sürecini başlatan ve kendi askeri gücünü oluşturmaya çalışan AB, ABD karşısında siyasal meşruiyetini elli yıldan beri çözülmeyen bir sorunu çözerek sağlayacaktı. Böylece, 1950’lerden beri Türk-Yunan ilişkilerinin bir konusu olan Kıbrıs sorunu, Kıbrıs Rum Yönetimi’nin tam üyelik başvurusunda bulunduğu 1990’dan sonra nitelik değiştirerek AB’nin gündemine girdi.

Kıbrıs sorununun AB gündemine girmesi salt AB’den kaynaklanan nedenlerin bir sonucu değildi. Yunanistan ve Kıbrıs Rum Yönetimi’nden kaynaklanan bunun kadar önemli nedenler de vardı. Herşeyden önce 1981’de Yunanistan’ın AB üyesi olması enosis/bağımsızlık çelişkisinin bağımsızlık yönünde çözümlenmesine yol açtı çünkü artık enosisin uygulanması üyelik sürecindeki bir devletin (Kıbrıs) egemenliğine üye bir devlet tarafından tecavüz anlamına geliyordu ki bunun AB tarafından hoşgörülmesi olasılığı bulunmuyordu. Bir başka ifadeyle, 1981’den beri enosisin maliyeti Yunanistan için arttıkça, bağımsızlık yanlısı kesimler güçleniyor ve Avrupa faktörü için içine girdikçe de Kıbrıs sorunu Avrupalılaşıyordu³. Kıbrıs Rum Yönetimi’ndeki gelişmeler de bu süreci destekledi. 1974’ten beri uluslararası platformda tek meşru hükümet olarak tanınan Kıbrıs Rum Yönetimi bunun olanaklarından yararlanarak ekonomik olarak güçlendi. Bu tarihten beri hızla gelişen Kıbrıs Rum sermayesinin bir yandan ekonomik iktidar alanını yani iç piyasasını bütün Kıbrıs’a yaymak isteği, diğer yandan da sorunun çözümüyle Kıbrıs Cumhuriyeti’nin uluslararası konumunun yükseleceğini bilmesi toplumlararası yeniden yakınlaşma stratejisinin en önemli gerekçesini oluşturdu; AB üyelik hedefi de bu sürece ivme kazandıran bir faktör oldu⁴.

Yunanistan ve Kıbrıs Rum Yönetimi Soğuk Savaş boyunca izledikleri geleneksel politikalarını gözden geçirme gereksinimi duyarken, Türkiye ve KKTC Soğuk Savaş sonrası yeniden düzenlenen uluslararası sisteme geçiş ve uyum sürecini daha geç gerçekleştirebildi. Bir yandan 1987’de AB’ye yapılan tam üyelik başvurusu hedefi kovalanırken, diğer yandan bunu gerektiren demokrasi ve insan hakları kriterleri PKK ile mücadele nedeniyle uygulamaya konulamıyor, bunlara ek olarak da ekonomik krizler birbirini izliyordu. Dolayısıyla, bu dönemde AB ile ilişkiler hep pürüzlü oldu. Özellikle 3 Temmuz 1990’da Kıbrıs Rum Yönetimi’nin AB’ye tam üyelik başvurusunda bulunması ve 30 Haziran 1993’te Avrupa Komisyonu’nun konuya ilişkin

³ Mehmet Uğur, “Avrupa Birliği ve Kıbrıs:Anlaşmazlık Çözümü ve Uluslararası Kamu Yararı,” İngilizce’den çev. Yunus Emre Gürbüz, *Kıbrıs Dün ve Bugün*, der. Masis Kürkçügil, İstanbul, İthaki, 2003, s. 152-156.

⁴ Angelos Kalodukas, “Kıbrıs Sorunu: 2. Dünya Savaşı’ndan Annan Planına,” Yunanca’dan çev. Stefo Benlisoy, *Kıbrıs Dün ve Bugün*, der. Masis Kürkçügil, İstanbul, İthaki, 2003, s. 95-102.

olumlu görüşünü açıklaması üzerine Ankara, Brüksel’le ilişkilerinde Kıbrıs’ı öne çıkarmaya başladı. Tüm bu dönem boyunca, Türkiye’nin kendi talep ettiği üyeliğin önkoşullarını yerine getirip getirmediği konusu gündemin dışında tutulup, batılıların “Türk düşmanlığı” dolayısıyla Türkiye’yi insan hakları alanında eleştirdiği söylemiyle yetinilerek, tartışmanın odağına Kıbrıs sorunu yerleştirildi. AB ile ilişkiler, daha olumlu seyrettiği düşünüldüğünde hafifletilen ama tersi durumda şiddetlendirilen bir biçimde, Kıbrıs üzerinden yürütülmeye başlandı. 29 Ağustos 1994’te KKTC Meclisi daha önce almış olduğu federasyonu tek çözüm şekli olarak gören kararını yürürlükten kaldıran 47 sayılı kararıyla, Kıbrıs Türk halkının ayrı egemenlik hakkı bulunduğunu vurguladıktan hemen sonra, Türkiye ile dışişleri, savunma ve güvenlik alanlarında anlaşma yapılmasına, ekonomik alanda iki ülke arasında tüm kısıtlayıcı önlemlerin kaldırılması ve ekonomik entegrasyonun tamamlanması için gerekli girişimlerin başlatılmasına dair bir karar da aldı. “Türkiye’yle entegrasyon” formülü, Kıbrıs Rum Yönetimi-AB ilişkilerinin gelişmesine karşı alınan bir önlem ve Brüksel’de etkili olacağı düşünülen bir kozdu. Ama, hemen ardından 6 Mart 1995’te Türkiye-AB Ortak Konseyi toplantısında Gümrük Birliği kararı imzalandığında bu koz geri çekildi, çünkü Türkiye bu kararın altına imza atarken, aynı gün alınan Kıbrıs Rum Yönetimi’nin bütün adayı temsil ettiği iddiasıyla AB’ye yapmış olduğu tam üyelik başvurusuna ilişkin görüşmelerin takvime alınması kararına itiraz etmediği gibi, Gümrük Birliği karar metninin 16. maddesi uyarınca 2001 yılına kadar Kıbrıs Rum Yönetimi’yle bir ticaret anlaşması imzalamayı da kabul etti. Türkiye’nin bu tutumu KKTC hükümetini hayal kırıklığına uğrattı ve bu ilk olmayacaktı. Türkiye, 28 Aralık 1995’te KKTC’yle ortak deklarasyon imzalayarak bu hayal kırıklığını gidermeye çalıştı⁵. Gümrük Birliği süreciyle birlikte, Türkiye’de AB’ye üyeliği Türk dış politikasının temel hedefi olarak görenlerle Kıbrıs’ta ödün verildiğini öne sürerek buna karşı çıkanlar arasında şiddetli tartışmalar başladı. Türkiye’yle entegrasyon düşüncesinin ortaya atılmasıyla birlikte KKTC’de de ilk kez muhalefet sesini duyurmaya, Türkiye ile ilişkileri sorgulamaya, adada birleşmeyi sağlayacak çözüm önerileri dile getirmeye başladı.

12 Aralık 1997 Lüksemburg Zirvesi Türkiye’nin AB üyeliğini savunanlar için büyük bir hayal kırıklığı oldu. Zirvede alınan karara göre, Kıbrıs da dahil olmak üzere on Orta ve Doğu Avrupa ülkesi genişleme sürecine dahil edileceklerdi ve bu ülkelerle 31 Mart 1998’den itibaren tam üyelik müzakereleri başlatılacaktı. Aday ülkeler arasında sayılmayarak bu sürecin dışında bırakılan Türkiye için “ortaklığa hazırlama” amaçlı bir Avrupa Stratejisinden söz ediliyor ve bunun için bir Avrupa Konferansı toplanacağı belirtiliyordu. Ankara’nın karara tepkisi gecikmedi: AB ile siyasal diyalogu askıya alacak ve Avrupa Konferansı’na katılmayacaktı. Türkiye asıl tepkisini yine Kıbrıs kozunu ileri

⁵ Ayrıntılı bilgi için bak. Melek M. Fırat, “AB-Kıbrıs İlişkileri ve Türkiye’nin Politikaları,” **En Uzun Onyıl**, der. Gencer Özcan ve Şule Kut, İstanbul, Boyut, 1998, s. 259-281.

sürerek ortaya koydu: Gündeminde Kıbrıs ve Türk-Yunan ilişkilerinin yer aldığı AB'yle yapılacak hiçbir toplantıda yer almayacak ve AB ile Kıbrıs Rum Yönetimi arasında müzakerelerin başladığı anda da Türkiye'yle KKTC arasında kısmi bütünleşme süreci uygulamaya konulacaktı. Zirve kararlarından sonra "Sırtımdan yük kalktı, Lüksemburg kararları beni rahatlattı." diyen Denktaş'ın en büyük korkusu AB-Türkiye ilişkilerinin gelişmesinin Ankara-Lefkoşa ilişkilerini değiştirebileceğiydi. Bu korku, 31 Mart 1998'de AB'nin Kıbrıs Rum Yönetimi'yle adanın bütünü adına tam üyelik görüşmelerini başlatması üzerine Türkiye-KKTC Ortaklık Konseyi'nin toplanması ve ilişkileri geliştirme doğrultusunda kararlar almasıyla birlikte ortadan kalkmıştı⁶.

Lüksemburg Zirvesi kararları Türkiye kadar Yunanistan'da da olumsuz karşılandı. 1995'te Andreas Papandreu'nun ayrılması üzerine başbakanlık koltuğuna oturan Kostas Simitis, Soğuk Savaş sonrası kurulan yeni uluslararası sistemin parametrelerini gözönünde tutarak Yunanistan'ın dış politikasını gözden geçirmek ve yeni ulusal çıkarlar saptamak gerekliliğinin bilincindeydi. Simitis'e göre, Yunanistan geleneksel saplantılarından kurtulmalı, artık Avrupalı bir devlet olarak dış politikasını belirlemeli, gerek ekonomik gerek siyasal olarak AB kriterlerini yakalamalı ve genişleme süreci içinde yapısal değişiklik geçirecek olan AB'nin "merkez ülkeleri" arasında yer alarak, Balkanlar'da yeni katılacak üyelerle Brüksel arasında bir köprü rolü oynamalıydı. Bunun önkoşulu, sürekli kaynakların silahlanmaya ayrılmasına neden olan Türkiye'yle gerilimli ilişkileri sona erdirerek diyalog sürecini başlatmaktı. Bu Türkiye'yle olan sorunlara ödün vererek çözüm bulma anlamına gelmiyordu ama yöntem değiştirilmeliydi. Ankara'nın AB üyeliği hedefi desteklenmeli ve bu süreçte gelişme kaydedildiği ölçüde de iki ülke arasındaki sorunlar AB-Türkiye ilişkilerinin bir unsuru haline getirilerek çözüm bulunmalıydı. Bu yolla, hem ikili sorunlara Yunanistan'ın daha etkili olduğu Brüksel platformunda bir çözüm bulunacak, hem de ekonomik olarak güçlenen Yunanistan Türkiye'yle bölgesel rekabetinde öne geçebilecekti. Simitis'in Türkiye'ye yönelik politikasını uygulamaya koyabilmesinin önkoşulu Türkiye-AB ilişkilerinin gelişmesiydi yani Türkiye'nin üyelik hedefinin desteklenmesiydi. Yunanistan her ne kadar Lüksemburg Zirvesi kararlarında kendisinin değil Almanya'nın tutumunun belirleyici olduğunu ifade etse de, Türkiye'nin AB ile siyasal diyalogu kesme kararının sonuçlarının kendisine olumsuz yansımalarını engelleyemeyeceğinin bilincindeydi. Bunu önlemek için, 1999 Helsinki Zirvesi'ne dek geçen sürede Türkiye'nin AB sürecini desteklediğini her fırsatta yinelemekten geri kalmadı⁷.

⁶ *Ibid.*, s.277-278.

⁷ Simitis'in politikası için bak. Melek M. Fırat, "Soğuk Savaş Sonrası Yunanistan Dış Politikasının Yeniden Biçimleniş Süreci," **Türkiye'nin Komşuları**, der. Mustafa Türkeş ve İlhan Uzgel, Ankara, İmge, 2001, s. 55 ve 59-63.

III. HELSİNKİ'DEN KOPENHAG'A

Yunanistan Türkiye'ye yönelik yeni politikasını uygulamaya koymadan patlak veren Öcalan krizi ilişkilerin gerginleşeceği izlenimi uyandırdıysa da, Simitis bu olumsuz koşulları olumluya çevirme becerisini gösterebildi. Ekim 1998'de Ankara'nın baskıları sonucu Suriye Abdullah Öcalan'ı ülkeden çıkarma kararı alınca, önce Rusya'ya, ardından İtalya'ya giden Öcalan bu iki ülkede de kalamadı ve Yunanistan'a geçti. Öcalan'ın Yunanistan'da bulunması Yunan yetkililer arasında Türkiye'ye yönelik izlenmesi gereken politika konusundaki anlaşmazlığı su yüzüne çıkardı. Papandreu döneminden beri Ankara'ya yönelik sertlik politikası izlenmesi gerektiğini savunan ve Dışişleri Bakanı Pangalos'un başını çektiği ekip Öcalan'a sığınma hakkı verilmesi gerektiğini düşünürken, Başbakan Simitis'in başını çektiği ve Ankara'yla diyalog sürecini başlatmak isteyen diğer ekip Öcalan'ın derhal ülkeden çıkarılması için sert tutum takındı. Sonuçta Öcalan Kenya'daki Yunan Büyükelçiliği'ne gönderildi ve burada yakalanarak Türkiye'ye getirildi. Tüm bu süreç içinde Yunanistan'ın tutumu Türkiye'de tepkiyle karşılandı ve iki ülke ilişkilerinde gerilim doruğa çıktıysa da, Simitis bu fırsatı değerlendirerek, hem kendi politika anlayışının önünde engel olarak gördüğü PASOK içindeki güçlü isimleri tasfiye edebildi, hem de Türkiye'yle ilişkilerde yeni bir süreç başlatabildi. İlk iş olarak, Dışişleri Bakanı Pangalos da dahil Öcalan krizinin sorumlularının istifasını sağladı, Dışişleri Bakanlığına Yorgos Papandreu'yu getirdi. Papandreu ilk günden itibaren verdiği demeçlerde Türkiye'ye diyalog çağrısında bulundu, iki ülke arasındaki diyalogun tahriklerin ve engellemeye çalışanların esiri olmaması gerektiğini ve olmayacağını belirten açıklamalar yaptı, barışçı diplomatik girişimlerde bulunacaklarını duyurdu. Atina'nın yeni bir başlangıç isteğine Ankara'nın olumlu yanıtı, kamuoyundaki tüm tepkilere rağmen gecikmeden geldi. Dışişleri Bakanları Yorgo Papandreu ve İsmail Cem'in Nisan ayındaki buluşmaları yeni bir dönemin başlayacağını işaretliydi. Bu süreç 17 Ağustos depremiyle ivme kazandı. Yunan halkının yaşanan felakete yaklaşımı ve gelen yardımlar, basın olumlu katkılarıyla birlikte devlet katındaki yakınlaşmanın iki ülke halkı arasında da yaşanacağını göstergesi oldu.

A. Helsinki Zirvesi

Türk-Yunan ilişkilerindeki yumuşamanın ilk somut sonucu 10-11 Aralık 1999 tarihli AB Helsinki Zirvesi'nde alındı. Zirve süreci Atina-Brüksel, Brüksel-Ankara arasındaki pazarlıklarla geçti. Zirve bildirisi taslağı, Türkiye'nin uygun koşullar sağlanamazsa üyeliği kabul etmeyeceği konusundaki açık tutumu sonucunda birkaç kez değiştirildi. Sonuçta, Türkiye'nin aday ülkeler arasında sayıldığı AB Konseyi'nin zirve bildirisi bir uzlaşma metni olarak ortaya çıktı. Bildirininin 4., 9. ve 12. paragrafları Türkiye'yi

yakından ilgilendiriyordu. 12. paragrafta⁸ Türkiye'nin, diğer aday devletlere uygulananlar ile aynı kriterler temelinde Birliğe katılmaya yönelmiş bir aday devlet olduğu açıkça belirtildikten sonra "*Diğer aday devletler gibi Türkiye de mevcut Avrupa stratejisine dayanılarak, reformlarını teşvik etmeye ve desteklemeye yönelik bir katılım öncesi stratejiden istifade edecektir. Bu çerçevede, insan hakları konusu ve 4 ve 9(a) sayılı paragraflarda belirtilen konular başta olmak üzere, üyeliğin siyasi kriterlerini karşılama yönünde ilerleme kaydedilmesi üzerinde durularak, daha fazla siyasi diyalog söz konusu olacaktır.*" denilmektedir. Dolayısıyla, 12. paragrafta Türkiye'nin AB adaylığı, hiçbir önkoşul getirilmeksizin, resmen tescil edilmişti. Bununla birlikte, insan hakları ve 4 ve 9(a) paragraflarında yer alan konulara ilerleme sürecinde özel ilgi gösterileceği vurgulanıyordu. 4. paragraf aslında tüm aday ülkelere yönelikti⁹ ve "*Avrupa Birliği Konseyi, anlaşmazlıkların BM Anayasası'na*

⁸ 12. paragrafın tam metni şöyledir: "Avrupa Birliği Konseyi, Komisyon'un ilerleme raporunda işaret edildiği gibi Türkiye'de son zamanlarda yaşanan olumlu gelişmeleri ve ayrıca Türkiye'nin Kopenhag kriterlerine uyum yönündeki reformlarını sürdürme niyetini memnuniyetle karşılar. Türkiye, diğer aday devletlere uygulananlar ile aynı kriterler temelinde Birliğe katılmaya yönelmiş bir aday devlettir. Diğer aday devletler gibi Türkiye de mevcut Avrupa stratejisine dayanılarak, reformlarını teşvik etmeye ve desteklemeye yönelik bir katılım öncesi stratejiden istifade edecektir. Bu çerçevede, insan hakları konusu ve 4 ve 9(a) sayılı paragraflarda belirtilen konular başta olmak üzere, üyeliğin siyasi kriterlerini karşılama yönünde ilerleme kaydedilmesi üzerinde durularak, daha fazla siyasi diyalog söz konusu olacaktır. Türkiye, Topluluk programlarına ve ajanslarına ve katılım süreci bağlamında aday devletler ile Birlik arasındaki toplantılara katılma imkanına da sahip olacaktır. Müktesebatın benimsenmesi için ulusal bir program ile birlikte, siyasi ve ekonomik kriterler ve bir üye devletin yükümlülükleri ışığında üyelik hazırlıklarının yoğunlaşması gereken öncelikleri içeren bir katılım ortaklığı önceki Konsey sonuçları temelinde oluşturulacaktır. Uygun izleme mekanizmaları kurulacaktır. Türkiye'nin mevzuatının ve uygulamasının müktesebat ile uyumlaşmasını yoğunlaştırmak üzere, Komisyon, müktesebatın analitik tarzda incelenmesine yönelik bir süreç hazırlamaya davet edilir. Avrupa Birliği Konseyi, Komisyon'dan, tam katılım öncesi tüm AB malî yardım kaynaklarının koordinasyonu için tek bir çerçeve sunmasını talep eder." <http://www.belgenet.com/arsiv/ab/helsinki_sonuc.html>, 18 Ağustos 2004.

⁹ 4. Paragrafın tam metni şöyledir: "Avrupa Birliği Konseyi, şimdi 13 aday devleti tek bir çerçeve içinde kapsayan katılım sürecinin içerici mahiyetini tekrar teyit eder. Aday devletler üyelik sürecine eşit bir temelde katılmaktadırlar. Avrupa Birliği'nin Antlaşmalarda ifade edilen değerlerini ve amaçlarını paylaşmalıdırlar. Bu bakımdan, Avrupa Birliği Konseyi, anlaşmazlıkların BM Anayasası'na uygun olarak barışçı yoldan çözülmesi ilkesini vurgular ve aday devletleri devam eden sınır anlaşmazlıkları ve ilgili diğer konuları çözmek için her gayreti göstermeye davet eder. Bunda başarılı olunamadığı takdirde, anlaşmazlığı makul bir süre içinde Uluslararası Adalet Divanı'na götürmelidirler. Avrupa Birliği Konseyi, özellikle üyelik süreci üzerindeki yansımalarıyla ilgili olarak ve en geç 2004 yılı sonuna kadar Uluslararası Adalet Divanı yoluyla çözüme bağlanmalarını teşvik etmek amacıyla, devam eden anlaşmazlıklara ilişkin durumu gözden geçirecektir. Ayrıca, Avrupa Birliği Konseyi hatırlatır ki Kopenhag'da belirlenmiş olan politik kriterlere uyum, üyelik müzakereleri açılmasının bir ön şartıdır ve tüm Kopenhag kriterlerine uyum AB'ye üye olarak katılmanın temelidir." <http://www.belgenet.com/arsiv/ab/helsinki_sonuc.html>, 18 Ağustos 2004.

uygun olarak barışçı yoldan çözülmesi ilkesini vurgular ve aday devletleri devam eden sınır anlaşmazlıkları ve ilgili diğer konuları çözmek için her gayreti göstermeye davet eder. Bunda başarılı olunamadığı takdirde, anlaşmazlığı makul bir süre içinde Uluslararası Adalet Divanı'na götürmelidirler. Avrupa Birliği Konseyi, özellikle üyelik süreci üzerindeki yansımalarıyla ilgili olarak ve en geç 2004 yılı sonuna kadar Uluslararası Adalet Divanı yoluyla çözüme bağlanmalarını teşvik etmek amacıyla, devam eden anlaşmazlıklara ilişkin durumu gözden geçirecektir.” diyordu. Söz konusu paragraf Türkiye açısından özellikle Yunanistan ile olan Ege anlaşmazlıkları göz önünde tutulduğunda önem taşıyordu. Ankara, Yunanistan'la Ege sorunlarını kendi savunduğu gibi diyalog yoluyla çözemezse, 2004 yılı sonuna kadar, Atina'nın savunduğu gibi, Uluslararası Adalet Divanı yoluyla çözmek durumunda kalacaktı. 9. paragrafa gelince, a ve b bentlerine ayrılan Kıbrıs'a ilişkin bu paragrafın a bendinde “Avrupa Birliği Konseyi, 3 Aralık tarihinde New York'ta Kıbrıs meselesinin kapsamlı bir çözümüne yönelik olarak başlatılan görüşmeleri memnuniyetle karşılar ve BM Genel Sekreteri'nin bu süreci başarıyla sonuçlandırma yönündeki gayretlerine güçlü desteğini ifade eder.” denildikten hemen sonra b bendinde “Avrupa Birliği Konseyi, politik bir çözümün Kıbrıs'ın Avrupa Birliği'ne katılımını kolaylaştıracağına altını çizer. Üyelik müzakerelerinin tamamlanmasına kadar kapsamlı bir çözüme ulaşamamış olursa, Konsey'in üyelik konusundaki kararı, yukarıdaki husus bir ön şart olmaksızın verilecektir. Bu konuda, Konsey tüm ilgili faktörleri dikkate alacaktır.” ifadesi yer alıyordu¹⁰. Dolayısıyla dengeli bir biçimde kaleme alınmış bir metin söz konusuydu: Bir yandan bölünmüşlük sorunu çözülmeden de Kıbrıs'ın AB'ye üye olabileceği belirtiliyor, diğer yandan Kıbrıs Cumhuriyeti'nden değil Kıbrıs'tan bahsediliyordu; bir yandan Kıbrıs'ta çözümün Türkiye'nin AB üyeliği için bir ön koşul olmadığı vurgulanıyor, diğer yandan üstü kapalı biçimde de olsa Türkiye'nin üyelik sürecinin Ege ve Kıbrıs sorunlarında kaydedilecek ilerlemelerden etkileneceği belirtiliyordu.

Türkiye'nin bildiriye ilişkin kaygıları giderilmiş değildi. Ege ve Kıbrıs konularında acele verilecek bir ödünün bedelinin daha sonra ödenmesi kaygısı Ecevit başbakanlığındaki koalisyon hükümeti üyelerinden bazılarını çekingen davranmaya itiyordu. Üç konuda Brüksel'den yazılı bir güvence istenmesi gündeme geldi¹¹: 1. Adaylar arasındaki uyuşmazlıkların genel olarak 2004 yılı sonuna kadar Uluslararası Adalet Divanı'na götürülmesi bir zorunluluk mudur? 2. Kıbrıs'la ilgili görüşmeler sürerken Güney Kıbrıs AB'ye tam üye olarak alınacak mıdır? 3. Ege'deki sorunların çözümü Türkiye ile AB arasında üyelik müzakerelerinin başlaması için bir önkoşul mudur? AB'nin verdiği sözleri yerine getirmeyeceği inancı böyle bir yazılı güvenciyi zorunlu kılıyordu. Türkiye'nin ancak bu koşullarda aday üyeliğe olumlu bakabileceği Brüksel'e

¹⁰ <http://www.belgenet.com/arsiv/ab/helsinki_sonuc.html>, 18 Ağustos 2004.

¹¹ Fikret Bila, “Ecevit Nasıl İkna Oldu?,” *Milliyet*, 11 Aralık 1999.

duyurulunca, AB Türkiye'nin isteğine olumlu yanıt verdi. 10 Aralık akşamı Helsinki Zirvesi'nde alınan kararı açıklamak üzere AB Ortak Dış ve Güvenlik Politikası Yüksek Temsilcisi Javier Solana ve AB Komisyonu'nun Genişlemeden Sorumlu Komiseri Günter Verheugen, Finlandiya Başbakanı Paavo Tapio Lipponen'in AB Dönem Başkanı sıfatıyla yazdığı mektupla birlikte Ankara'ya geldiler. Türkiye'nin 4, 9 ve 12. maddelere ilişkin endişelerini gidermek üzere kaleme alınan mektupta¹² *“AB Konseyi'nde taslak metin tartışılırken, 12. maddede Kopenhag ölçütlerine bir ilave yapılmadığını, 4 ve 9(a) maddelerine atıfta bulunmasını, tam üyelik ölçütleri ile değil, siyasi diyalogla bağlantılı olduğunu söyledim. Buna hiçbir itiraz olmadı. Katılma ortaklığı Konsey'in bugünkü kararları çerçevesinde çizilecektir.”* denilerek, Ege ve Kıbrıs sorunlarının çözümünün Türkiye'nin tam üyeliğinin önkoşulu olmadığı bir kez daha en yetkili ağızdan teyit ediliyordu. Hemen ardından 4. maddeye açıklık getiren Lipponen, *“4. maddede belirtilen 2004 tarihi, sorunların Lahey Uluslararası Adalet Divanı aracılığı ile çözülmesi için bir son tarih değildir. Bu tarih sadece AB Konseyi'nin o güne kadar çözülmemiş konuları gözden geçireceği anlamındadır.”* diyerek Kıbrıs konusuna geçiyor ve Kıbrıs konusunda siyasi bir çözümün AB'nin hedefi olmaya devam ettiğini belirterek, AB Konseyi'nin Kıbrıs'ın katılımına ilişkin kararı alırken, bütün etkenleri değerlendireceğinin altını çiziyor ve Başbakan Ecevit'i Helsinki'de 11 Aralık'ta diğer adaylarla birlikte bir çalışma yemeğine davet ediyordu. Türkiye Lipponen'in açıklamalarından tatmin olmuştu. Başbakan Ecevit, yolladığı yanıt mektubunda, *“Herhangi bir yanlış anlamayı gidermek amacıyla yaptığınız açıklamalarınızı memnuniyetle karşılıyorum. Mektubunuz Topluluk müktesebatının bir parçasını oluşturmaktadır.”* diyerek Lipponen'in mektubunun Ankara'da AB adına yazılı bir güvence olarak algılandığını vurguluyor ve Helsinki'ye gideceğini belirtiyordu¹³.

Lipponen mektubunun hiçbir hukuki değer taşımadığı, Ankara'yı ikna etmek için diplomatik bir manevradan ibaret olduğu yolunda tartışmalar kamuoyunda yer aldıysa da, hükümet sonuçtan memnundu ve Türkiye'nin Kopenhag kriterleri dışında hiçbir farklı önkoşula tabi olmaksızın aday ülkeler arasında yer aldığı açıklamasını yaptı. Ancak, Türk Hükümeti ne denli kabul etmese de ortaya çıkan tablo son derece açıktı: Yunanistan, Ege ve Kıbrıs sorununu ikili ilişkilerin çerçevesinden çıkararak AB'nin sorunları haline dönüştürmüştü ve eğer AB üyeliği temel hedefse, Türkiye için bu iki konu artık amaç olmaktan çıkıp hedefe ulaşmada bir araç haline dönüşmüştü. Türkiye'nin bu yeni tabloyu kabul etmesi ve ona göre politikalar belirlemesi sancılı ve uzun bir süreç gerektirecekti çünkü AB üyeliği perspektifini savunanlar ile milli davalardan ödün verilemeyeceğini ileri sürenler AB üyeliği/Kıbrıs-Ege ikilemini kısa sürede iç politika konusu haline dönüştüreceklerdi. Aslında

¹² Lipponen mektubunun tam metni için bkz. DSP, Ecevit, Kıbrıs ve Helsinki Gerçeği, Ankara, Pozitif Matbaacılık, 2004, s.27-28.

¹³ *Ibid.*, s. 29-30.

egemen sınıflar arasında yapılan tartışma, yeni uluslararası koşullarda Türkiye'nin yeniden kimlik belirlemesi ve başta ulusal çıkarı gözden geçirmek üzere dış politikasını bu çerçevede yeniden oluşturmasında odaklanıyordu. Bu tartışmanın AB ve Kıbrıs üzerinden yapılması tarafları giderek sertleştiriyordu.

Helsinki Zirvesi sonrasında Türkiye'nin diğer adaylarla eşit koşullarda aday üyeliğinin onaylanması Ankara'yı rahatlattıysa da, Brüksel açısından bu bir başlangıçtı: Top artık Ankara'daydı ve Kopenhag kriterlerine uygun yasal düzenlemelerin yapılması ve uygulamaların sürekli hale gelmesi izlenecekti. Dolayısıyla, bir yandan Türkiye ile ilişkiler rayına oturtulmuştu, diğer yandan da Türkiye'nin siyasi kriterleri yerine getirmesi için en iyimser olasılık 2004 yılı olarak görülüyordu. Türkiye'de ise, yetkililer en kısa sürede gerekli yasal düzenlemelerin yapılacağını belirtiyorlardı ama gelişmeler bunu olanaklı kılmadı. 16 Mayıs 2000'de Demirel'in görev süresinin tamamlanması, süresinin uzatılması tartışmalarını başlattı. Bu gerçekleşmeyince yeni cumhurbaşkanının kim olacağı tartışmaları gündemi işgal etti. Türkiye yeniden kısır iç politika tartışmalarının batağına saplandı. Ayrıca, idam cezasının kaldırılması, anadilde yayın ve eğitim hakkına ilişkin yapılması gerekli düzenlemelere karşı MHP'nin kendi oy tabanını düşünerek soğuk yaklaşması da beklenen reform sürecini geciktirdi. Türkiye kendisinden kaynaklanan nedenlerle AB'yle ilişkilerinde beklenen gelişmeleri gösteremeyince, özelleştireti yapmak yerine, Brüksel'in tutumunu iki noktayı öne çıkararak eleştirmeye başladı: Kıbrıs konusunda Türkiye'den ödün vermesi bekleniyordu ki AB üyeliği için bu söz konusu olamazdı ve Avrupa müslüman Türkiye'yi içine almak istemiyordu¹⁴. Reformlar geciktikçe, Kıbrıs, Türkiye-AB ilişkilerine ilişkin tartışmaların önüne çıkarılmaya başlandı.

B. Helsinki Zirvesi Sonrası Gelişmeler

Helsinki Zirvesi kararlarının en büyük yansıması KKTC'de görüldü. 1964'ten beri Kıbrıslı Rumlarla yolları ayrılan, 1974'ten sonra ekonomik ve siyasal olarak giderek Türkiye'ye bağlanan ve 1983'ten itibaren uluslararası platformda yalnızlaştıkça bu bağımlılıkları artan Kıbrıslı Türkler, gerek Türkiye gerekse Kıbrıs Rum Yönetimi AB üyelik sürecinde ilerlemeler kaydettikçe, ilk kez Türkiye/Kıbrıs Rum Yönetimi ikileminden kurtulabilecekleri olasılığını

¹⁴ Her iki konuda da Avrupa'da Türkiye'nin eline koz veren çevreler bulunuyordu. Gerçi Kıbrıs konusunun bir önkoşul olduğunu kimse ileri sürmüyordu ama sürekli olarak adada bulunacak çözümün Türkiye'nin önünü açacağı belirtiliyordu. Ayrıca, Ankara'nın reform doğrultusunda her adım atışı, Avrupa'nın muhafazakar partilerinin din ögesini öne çıkaran demeçler vermesine yol açıyordu. 1999 öncesinde insan hakları ihlalleri nedeniyle sosyalist ve sosyaldemokrat partiler Türkiye'nin adaylığına karşı çıkarken, süreç tersine çevrilmişti; artık Türkiye'deki reform adımları bu partilerce destekleniyor ve başta hıristiyandemokratlar olmak üzere muhafazakar partiler Türkiye'nin Avrupalı olmadığının altını çizerek üyeliğine karşı çıkıyorlardı. Türkiye tartışması Avrupa Birliği'nin kimliği üzerine yapılan siyasal tartışmaları körüklüyor ve giderek daha fazla Avrupa siyasal gündemine oturuyordu.

gördüler. Bu olasılık güçlendikçe de, muhalefet iktidardaki güçlerin tutumunu ve Türkiye'yle ilişkilerin yapısını sesli olarak sorgulamaya başladı. Kıbrıs Türk muhalefetinin sesini yükseltmesi ise, sadece Denктаş/Eroğlu ikilisini değil, yıllardan beri sürekli Kıbrıs'ı konuşan ama muhalefetin sesini kısyan ya da bu sese kulaklarını kapatan Türkiye kamuoyunu da rahatsız etti.

Helsinki Zirvesi kararları karşısında Denктаş tutum değiştirme gereğini duymadı: Bir yandan yeni koşullarda anavatanla ilişkileri daha da sıkılaştırmak gerektiğini belirtirken, diğer yandan AB'nin Kıbrıs adı altında Güney Kıbrıs Rum Yönetimi'nin tam üyeliğini kabul ettiği takdirde adayı kalıcı olarak bölmenin ağır sorumluluğunu taşıyacağını söyleyerek AB'ye gözdağı vermekten geri kalmıyordu. Ancak yeni koşulları gözardı edercesine geleneksel tutumunda ısrar etmesi KKTC'de artık tepkiyle karşılanıyordu.

Denктаş'a karşı ilk tepki 15 Nisan 2000'de Cumhurbaşkanlığı seçimlerinde ortaya çıktı. Başbakan Eroğlu'nun da aday olduğu seçimlerin ilk turunda Denктаş % 43, Eroğlu % 30 oy aldılar ve hiçbir aday % 50 oy alamadığı için sonuç ikinci tura kaldı. Ancak önemli olan nokta, seçim kampanyaları sırasında Denктаş'a yönelik eleştirilerin giderek sertleşmesiydi. Bu noktada Türkiye olaya müdahale etti ve ikinci turda Eroğlu adaylıktan çekildi. Aynı gün Türkiye'den adaya 100 milyon dolarlık yardım paketi yollandı¹⁵. Ve 22 Nisan 2000'de Denктаş yeniden cumhurbaşkanı seçildi.

Türkiye'nin seçim sürecine müdahalesi KKTC'nin bağımsızlığına vurgu yapan muhalefetin harekete geçmesine hız kazandırdı. 2000 yılı yazında ilk kez KKTC muhalefeti Türkiye'yle açık olarak karşı karşıya geldi. Gündeme getirilen ilk konu, hukuken başbakanlığa ama fiilen başında bir Türk komutan bulunduğu için Türk Barış Kuvvetlerine bağlı olan Güvenlik Kuvvetleri Komutanlığı'na (GKK) bağlı KKTC'deki 2000 kişilik polis gücünün, tüm demokratik ülkelerde olduğu gibi içişleri bakanlığına bağlanması sorunu oldu. İlk tepki, GKK Komutanı Tuęgeneral Ali Nihat Özeyranlı'dan geldi ve bu tür girişimleri "vatana ihanet" olarak değerlendirerek bedelinin ödeteleceğini söyledi. Nitekim bedel ödetilmekte gecikilmedi: Adadaki Türk askeri varlığını ve Türk Barış Kuvvetleri komutanlığının KKTC devlet yetkilileriyle ilişki biçiminin bağımsız bir devlete yakışmayacak hiyerarşi içinde kurulmasını eleştiren Avrupa gazetesi Özeyranlı'ya karşı kampanya başlatınca, gazetenin sahibi Şener Levent ve dört çalışanı ile bir astsubay ve eşi vatana ihanetten yani askeri sırları Rumlara satmaktan suçlanarak gözaltına alındılar. Siyasi gerilime ekonomide yaşanan krizler de eklenince, 18 Temmuz'da "bu memleket bizim" mitingi düzenlendi¹⁶. Kıbrıslı Türkler bu mitingle, hem kendi iktidarlariyle birlikte Türkiye'ye memleketlerinin sahiplerinin kendileri olduklarını açık ve sesli olarak ifade ediyor, hem de Kıbrıslı Rumlara seslerini duyurmaya çalışıyorlardı.

¹⁵ Erdal Güven, **Helsinki'den Kopenhag'a Kıbrıs**, İstanbul, Om Şimdi, 2003, s. 23-25.

¹⁶ **Ibid.**, s. 32-52.

Aynı dönemde BM gözetiminde devam etmekte olan toplumlararası dolaylı görüşmeler beklenen sonucu vermekten çok uzaktı. 3 Aralık 1999'da yeniden başlayan görüşmelerin önceki onlarcasından temel farkı, Helsinki Zirvesi sonrasında konunun AB içine çekilmesi ve Türkiye'nin dış politika yönünün Brüksel'e kilitlenmesiyle birlikte Cumhurbaşkanı Denktaş'ın eskiden olduğu gibi masadan istediği zaman kalkma lüksünün bulunmamasıydı. Kleridis'in sağlık durumu nedeniyle 23 Mayıs 2000'de başlaması gereken müzakereler 5 Temmuz'a ertelendi ve New York yerine Cenevre'de başladı. 3. tur görüşmelerden bir sonuç alınmadı ve 4. tur görüşmeler 12 Eylül 2000'de New York'ta başladı ve daha görüşmelere geçilmeden BM Genel Sekreteri Kofi Annan, Denktaş ve Kleridis'e ayrı ayrı okuduğu yazılı metinde, Aralık 1999'dan beri *" tarafların birbirlerinin siyasi eşiti sıfatıyla, bir başka tarafta değil yalnızca kendini temsil ettiği temaslar"* yaptıklarını, artık ileriye doğru adım atma zamanının geldiğini belirttikten sonra, *" tarafların tüm konularda önkoşulsuz olarak ve iyiniyet içinde görüşmelerini hızlandırmak gayesiyle şu sonuca vardım ki, bu bağlamı açık ve süreci pratik sonuçlara dönüştürecek ayrıntılı görüşmelerin sonuçlarını içeren bir kapsamlı anlaşmada, tarafların eşit statüleri açıkça tanınmak zorundadır."* dedi¹⁷. Kıbrıs sorunu tarihinde ilk kez bir BM Genel Sekreteri Kıbrıslı Türklerin eşit siyasi statüye sahip olduklarını kabul ediyor ve somut bir çözüme ulaşılabilmesi için bir anlaşmayla bu durumun açıkça tanınmasının bir zorunluluk olduğunu dile getiriyordu. AB'nin sürece dahil edilmesi, ABD'nin Kıbrıs sorununun çözümü ve Türkiye'nin AB sürecinin hızlandırılması için yaptığı baskılar meyvelerini veriyor ve ilk kez uluslararası toplum gerçekçi değerlendirmelerle Kıbrıslı liderleri çözüm doğrultusunda zorluyorlardı. Annan'ın bakış açısı Rum kesiminde tepkiyle karşılandıysa da, tıpkı Denktaş gibi artık masadan kalkma lüksü bulunmayan Kleridis, görüşmeleri 48 saat boykot etmekle yetindi. Bağlayıcı niteliği bulunmasa da Annan'ın metni Kıbrıs sorununun alacağı biçimin ana hatlarını ortaya koyuyordu: Görüşmelerin önkoşulsuz yürütülmesi talebi KKTC'nin tanınması koşulunu bertaraf ederken, federatif ya da konfederatif bir çözümden söz edilmemesi çözümün niteliğinin taraflara bırakılacağı anlamına geliyordu. 4. tur görüşmelerden bir sonuç alınmadıysa da taraflar üzerindeki uluslararası baskının artacağı açıktı.

Nitekim ilk hareket AB'den geldi. 1 Kasım 2000'de 5. tur görüşmeler başlamadan önce yapılan açıklamada taraflar bir çözüm için özlü görüşmelere geçilmesi doğrultusunda somut adım atmaya davet edildiler. Brüksel son derece zor bir konumda bulunuyordu: Kıbrıs sorununun çözümü artık siyasal gündemindeydi ve tutumunu belirlerken, bir yandan aday üye Türkiye'nin AB ile ilişkilerinin gerilemesine yol açacak adımlardan kaçınmak istiyor, diğer yandan ise üye Yunanistan'ın Kıbrıs ve Ege konusundaki baskılarına maruz kalıyor, bu baskıları sınırlandırmaya çalışıyordu. 8 Kasım 2000'de Türkiye'ye verilen Katılım Ortaklığı Belgesi son ana kadar Yunanistan'ın baskılarıyla

¹⁷ Ibid., s. 57.

kaleme alındı ve ilk nüshada Kıbrıs konusu kısa vadede çözümü gerektiren konular arasında ve siyasi kriterler başlığı altında yer aldı¹⁸. Türkiye'nin tepkisi gecikmedi. Ertesi gün Dışişleri Bakanlığı "*Türkiye, Kıbrıs meselesine çözüm bulma arayışları ile AB adaylığı arasında bir bağlantının varlığını hiçbir zaman kabul etmemiştir. Kıbrıs meselesi adadaki Kuzey Kıbrıs Türk Cumhuriyeti ve Güney Kıbrıs Rum Yönetimi arasındaki bir konudur. Katılım Ortaklığı Belgesi'nde yer alan Kıbrıs konusuna ilişkin gözlemler, bu temel tutumumuzla uyumlu olduğu ölçüde tarafımızdan dikkate alınacaktır. Türkiye, bu bağlamda, kendisini sadece Helsinki Zirvesi sonuçları ve bu sonuçların kabulüne ilişkin Türkiye ile AB arasında yazışmalar ve görüşmeler ışığında bağlı saymaya devam edecektir.*" şeklinde bir açıklama yaparak, Türkiye'nin AB üyeliği ile Kıbrıs konusunun bir ilgisi olmadığını, AB'nin de Helsinki'de bu durumu kabul etmiş olduğunu hatırlatarak altını çizdi¹⁹. Hükümeti oluşturan partilerin genel başkanları TBMM'de yaptıkları konuşmalarda Türkiye'nin AB üyeliği ile Kıbrıs sorununun hiçbir biçimde bağlandırılamayacağını belirttikleri gibi, Başbakan Ecevit de AB üyesi ülkelerin başbakanlarına mektup gönderdi. Türkiye-AB ilişkilerinin doğru çerçeveye oturtulması gerektiğini belirten Ecevit, "*Söz konusu nokta, Katılım Ortaklığı Belgesi'nin kısa vadeli hedefler bölümünde Kıbrıs'a ilişkin maddenin yer alıyor olmasıdır. Kıbrıs konusunu Türkiye için siyasi bir kriter olarak belirlemek Avrupa Konseyi'nin 1999 Helsinki Sonuçları'na göre olanaklı değildir... Dolayısıyla Hükümetim böyle bir koşulu kabul edecek veya yerine getirecek konumda değildir.*" dedikten sonra, Türkiye'nin yıllardan beri BM Genel Sekreteri'nin Kıbrıs'taki iyiniyet görevini desteklediğini ve varılacak bir anlaşma yoluyla kalıcı ve yaşayabilir çözüm aramayı desteklemeyi sürdüreceğini ama çözümün aranması ve gerçekleştirilmesinin Kıbrıslı Türk ve Rumların sorumluluğunda olduğunu, Türk hükümetinin kendisini sadece Helsinki Sonuçları'nda yer alan ifadelerle yükümlü saydığını yineliyordu. Ecevit, AB'den Kıbrıs konusunu Türkiye ile arasında bir sorun haline dönüştürmekten kaçınmasını, Kıbrıs konusu ile Türkiye'nin adaylığı arasında bağlantı kurmak konusunda ısrarlı olmamasını isteyerek, Katılım Ortaklığı Belgesi'nden Kıbrıs'la ilgili tüm atıfların çıkarılmasını talep ediyordu²⁰. Türkiye'nin önünde iki yol vardı: Ya Katılım Ortaklığı Belgesini baştan sert bir dille reddetmek, ya da AB'ye Helsinki sürecini hatırlatarak kendi duruşunda ısrarlı olmak. Türkiye ikinci yolu tercih etti ve Brüksel'de bu tutum etkisini gösterdi. 4 Aralık 2000 tarihli Katılım Ortaklığı Belgesinin son halinde Türkiye ve Yunanistan arasında bir denge sağlanarak, Kıbrıs konusu önşart olmaktan çıkarıldı, kısa vade başlığı altında siyasi kriterler çerçevesinde kalmakla birlikte yeni açılan "*Güçlendirilmiş Siyasal Diyalog ve Siyasi Ölçütler*" başlığı altına yerleştirildi.

¹⁸ <http://www.belgenet.com/arsiv/ab/kob_2000.html>, 18 Ağustos 2004. "Siyasi diyalog çerçevesinde, BM Genel Sekreteri'nin Kıbrıs sorununa kapsamlı bir çözüm bulunması sürecinin başarılı bir sonuca ulaştırılması yönündeki çabalarının kuvvetle desteklenmesi."

¹⁹ <http://www.belgenet.com/arsiv/ab/kob2000_01.html>, 18 Ağustos 2004.

²⁰ <http://www.belgenet.com/arsiv/ab/kob2000_03.html>, 18 Ağustos 2004.

AB'nin Katılım Ortaklığı Belgesinin ilk taslağını açıkladığı 8 Kasım 2000 tarihinde BM'de yürütülen 5. tur görüşmelerde Genel Sekreterin tutumu Türkiye'de bir başka hayal kırıklığına daha neden oldu. Annan taraflar arasında görüşme zemini oluşturabilmek amacıyla oluşturduğu belgede "egemen, bölünmez, ortak bir devlet"ten söz edince Denктаş masadan kalktı.

Aralık ayında Nice Zirvesi'nde AB'nin geleceğe yönelik projeksiyonlarına Türkiye'nin katılmaması Ankara-Brüksel ilişkilerini bir yıl önceyle kıyaslandığında yeniden gerginleştirdi. Brüksel'in bir yandan Kıbrıs sorununu öne çıkarması, diğer yandan Türkiye'nin üyeliğini sürekli tartışma konusu yapması, Türkiye'de AB ile ilişkilerin "ödünler verilerek yürütülmesine ve bir tutku haline getirilmesine" karşı olanların, Rauf Denктаş'ı da yanlarına alarak seslerini yükseltmeye başlamalarına ve zaten "gerçekleşmeyecek bir rüya için ulusal onur ve ulusal çıkardan taviz vermenin yanlışlığı"ni vurgulamalarına yol açtı. Türkiye 2001 yılını Kopenhag kriterlerine uygun reformlara odaklanmak yerine, Kıbrıs üzerinden AB üyeliğini tartışmakla geçirdi. Oysa, aynı dönemde ekonomik ve siyasal krizlerle karşı karşıya kalan KKTC'de Türkiye'yle ilişkilerin sorgulanması ve AB sürecinin desteklenmesi hız kazanmıştı.

C. Denктаş'tan Yeni Bir Adım: Toplumlararası Doğrudan Görüşmelerin Başlaması

2001 yılında Türkiye'deki gelişmelere damgasını 19 Şubat'ta gerçekleşen MGK toplantısında Cumhurbaşkanı ile Başbakan arasında yaşanan tartışmanın zaten kırılğan olan ekonomiye yansımaları sonucunda ortaya çıkan ekonomik kriz vurdu. Türkiye'nin reformlara odaklanması gereken bir dönemde kriz içine girmesi AB sürecini sekteye uğratacağı intibasını verse de, uluslararası sistemde yaşanan gelişmeler tam tersi bir sonuç doğurdu.

ABD, Soğuk Savaş sonrası askeri gücünü yeniden yapılandırma planı çerçevesinde, SSCB'nin dağılmasından sonra Amerikan askeri varlığındaki ağırlığın Avrupa'da olması zorunluluğunun ortadan kalktığı tespitinden hareketle kriz bölgeleri olarak Basra Körfezi merkezli Ortadoğu'yu ve Güney-Kuzey Kore merkezli olarak Orta Asya'yı belirlemişti. Ancak, bu bölgelerde çok sayıda ve kalıcı askeri birlik bulundurmak yerine, ileri teknoloji içeren önleyici silah kullanımına ve bölge ülkeleriyle işbirliğine ağırlık verilecekti. Yeni doktrinin uygulanmasında ABD'nin Asya'da Japonya, Ortadoğu'da Türkiye ve İsrail doğal müttefikiydi. Dolayısıyla, Türkiye'nin askeri olarak güçlenebilmesi için ekonomik olarak güçlenmesi, ekonomik olarak güçlenebilmesi için de demokrasisini geliştirmesi gerekiyordu. AB üyeliği doğrultusunda başlayan ekonomik ve siyasal reformlar bu hedefe en çabuk varılmasını sağlayacaktı ve ABD Türkiye'nin AB üyeliğine destek veriyordu²¹. AB üyeliği için ise siyasal reformların gerçekleşmesi kadar Kıbrıs sorununun çözümü de önem taşıyordu. 2001 boyunca Washington ve Brüksel'in Kıbrıs sorununun çözümü için Türkiye üzerindeki baskıları yoğunlaşırken, siyasi

²¹ Murat Yetkin, *Avrupa Birliği Bekleme Odasında Türkiye*, Ankara, İmge, 2002, s. 130-132.

reformları eleştiren çevrelerin baskısı altındaki Ankara Kıbrıs sorununu öne çıkararak, Türkiye'nin AB üyeliği hedefi konusunda kuşku uyandıracak bir politika izledi.

19 Mart 2001'de Ulusal Programı açıklayan Türkiye, Katılım Ortaklığı Belgesi'nde "Güçlendirilmiş Siyasal Diyalog ve Siyasi Ölçütler" başlığı altında yer alan Kıbrıs sorununa Giriş bölümünde yer vererek Kıbrıs konusu ile AB üyeliğini iki farklı konu olarak kabul ettiğinin bir kez daha altını çizdi. Ulusal Programa göre, "*Uluslararası ilişkilerde, barış, refah, güvenlik ve istikrar artırıcı ve pekiştirici katkılar yapan deneyimli bir ülke olan Türkiye, barışçı dış politikası çerçevesinde, komşularıyla ilişkilerinin geliştirilmesine özen gösterecek, bu bağlamda Yunanistan'la sorunlarına diyalog yoluyla çözümler getirilmesi için girişim ve çabalarını sürdürecektir. Türkiye, Kıbrıs'ta tarafların egemen eşitliğine ve ada gerçeklerine dayalı karşılıklı olarak kabul edilebilir bir çözüm kapsamında, yeni bir ortaklık kurulması için BM Genel Sekreteri'nin iyiniyet misyonu çerçevesindeki çabalarına destek vermeye devam edecektir.*"²² Dolayısıyla Türkiye, adadaki iki taraf arasında sürmekte olan görüşmelere destek vermek dışında bir taahhütte bulunmuyordu.

Türkiye görüşmelere destek vereceğini söylüyordu ama Kıbrıs'ta görüşmeler kesilmişti. Türkiye'nin AB ile ilişkilerinde kendinden kaynaklanan nedenlerle ilerleme kaydedemediğini gören Denктаş, bir yandan Türkiye kamuoyuna AB sürecinin enosis hedefini gerçekleştirmede Yunanistan tarafından bir araç olarak kullanıldığı propagandasını yapıyor, diğer yandan da masaya oturmamak konusunda direniyordu.

14 Nisan'da Avrupa Komisyonu aldığı bir kararla Türkiye ve KKTC'yi içeriden zayıflatacak fiili durumu yarattı. Söz konusu karara göre, Malta ve Kıbrıs dışında diğer aday ülkeler, üyeliğe kabul edildikten en az beş yıl sonrasına kadar üye ülkelere işgücü gönderemeyeceklerdi. Nüfus fazlalığı, gelir düşüklüğü ve işsizlik gibi sorunları bulunmayan Malta ve Kıbrıs istisna tutulmuşlardı çünkü bu iki aday ülkeden işgücü akımı beklenmiyordu²³. Avrupa Komisyonu'nun kararı, Türkiye'deki ekonomik krizin olumsuz sonuçlarını yaşayan Kıbrıslı Türkleri doğrudan etkiledi ve Rum pasaportu alanların sayısında kısa sürede ve hızlı bir artış gözlemlendi.

Eylül ayında sürenin daralmasını göz önüne alan BM Genel Sekreteri tarafları görüşmeleri yeniden başlatmak üzere New York'a davet etti. Türk tarafı, görüşme zemini bulunmadığı gerekçesiyle daveti kabul etmeyince, Kıbrıs'ta olduğu kadar Türkiye'de de tepkilere maruz kaldı. TUSİAD Başkanı Tuncay Özilhan'ın "Türkiye'nin Denктаş'ın uzlaşmaz tutumunu desteklemesini doğru bulmuyoruz" demeci²⁴ tartışmaları alevlendirdi. Denктаş uzlaşmaz tutumuyla artık sadece Kıbrıs'ta çözümü engellemekle kalmıyor Türkiye'nin

²² <http://www.belgenet.com/arsiv/ab/up_001.html>, 18 Ağustos 2004.

²³ Güven, *op. cit.*, s. 81.

²⁴ *Ibid.*, s. 88.

geleceğe yönelik hedeflerini de engelliyordu. 2002 yılında tüm faktörleri göz önünde tutarak Kıbrıs'ın üyeliğine karar verecek olan AB'nin önüne çözümsüzlük çözümdür anlayışı dışında bir politika oluşturmadan çıkmanın sürpriz bir sonuç doğurmayacağı açıktı. Üstelik Avrupa Komisyonu Başkanı 25 Ekim'de bir açıklama yaparak AB'nin tutumunda teşvik edici bir kırılmayı da dile getirmişti. Prodi, çözümün Kıbrıs'ın üyeliğinde bir koşul olmadığını, adanın mutlaka hem de ilk sırada AB'ye katılacağını belirttiikten hemen sonra, AB mevzuatının asla Kıbrıs'ta çözüme engel olmayacağını, taraflar anlaştıktan sonra Kıbrıs'ta siyasi çözüm bağlamında yapılacak her türlü düzenlemenin AB tarafından kabul edileceğini dile getirerek görüşmelerin önünü açmaya çalıştı²⁵.

Birçok yönden sıkıştırılan Denктаş, Türkiye'nin AB sürecinde engel oluşturuyor konuma düşmenin kendisi kadar kendisine destek veren çevreleri de zor durumda bırakacağını anlamıştı. Yeni bir hamle yaparak inisiyatifi ele geçirmesi gerektiğini düşündü ve 12 Kasım 2001'de Kleridis'e yeni bir ortaklık için yüzyüze görüşme çağrısında bulundu. Artık Kopenhag öncesi son dönemece girilmişti ve taraflar Brüksel'i iyiniyetle çözüm aradıklarına ikna etmeleri gerektiğini biliyorlardı. Normal koşullarda Denктаş'ın önerisini geri çevirmesi beklenen Kleridis de benzer baskılar altındaydı ve olumlu yanıt verdi. Ancak, koşulları vardı: Görüşmeler bir BM yetkilisi huzurunda yapılacaktı ve kayda geçirilecekti. Denктаş bu koşulları kabul ettiğini açıkladı ve görüşmelerin Lefkoşa'da gerçekleşmesi önerisini götürdü. Tarih 4 Aralık olarak saptandı. 1997'den beri ilk kez taraflar doğrudan yani yüzyüze görüşme yapacaklardı.

4 Aralık 2001'de BM Genel Sekreteri'nin Kıbrıs Temsilcisi Alvaro de Soto'nun da katılımıyla Denктаş ve Kleridis bir araya geldiler. Toplantı sonrası yayınlanan metinde görüşmelerin bundan sonra hangi koşullarda yürütüleceği belirtiliyordu: "Bu görüşmeler, Kıbrıs'ta Ocak ayının ortalarında BM gözetimi altında, herhangi bir önkoşul olmadan yapılacak ve tüm konular masaya getirilecek. Kapsamlı bir çözüme ulaşılanaya kadar görüşmeler iyiniyet çerçevesinde devam edecek. Her konu üzerinde uzlaşılanaya kadar hiçbir şey üzerinde anlaşılmiş değildir."²⁶ Toplantının en sansasyonel yönü, Denктаş'ın 5 Aralık'ta de Soto'yla birlikte Kleridis'i de yemeğe davet etmesi ve Kleridis'in bu davete olumlu yanıt vermesiydi. Nitekim, 26 yıl sonra Güney Kıbrıs Rum Yönetimi Cumhurbaşkanı, resmi aracılıyla olmasa da Türk tarafına geçerek, eski dostu Denктаş'ın yemeğine katıldı.

Tüm bu yumuşama havasına karşın tarafların tezlerinden vazgeçtiklerini ya da ödün vererek uzlaşma niyetiyle masaya oturduklarını söylemek zordu. Amaç AB'yi iyiniyete ikna etmek olunca, her iki lider de kendi basınlarına yaptıkları açıklamalarda geleneksel tezlerini yinelemeyi sürdürüyorlardı. Buna rağmen, basın tarafından da desteklenen doğrudan görüşmeler süreci Kıbrıs sorunu üzerine tartışmaları canlandırdı. Özellikle KKTC'deki muhalif kesim atağa

²⁵ *Ibid.*, s. 92-93.

²⁶ *Hürriyet*, 5 Aralık 2001.

geçmişti. Nilgün Orhon isimli bir öğretmen 11 Aralık'ta Avrupa gazetesinde yayınlanan yazısında "Ayşe artık tatilden dönsün" ifadesini kullanması olayları alevlendirdi: Avrupa gazetesi üzerinde zaten varolan baskılar arttığı gibi, Eğitim Bakanlığı'nın Orhon'u görevden alması üzerine öğretmenler sendikası iş bırakma kararı aldı, muhalefet partileri meclisi protesto ettiler, mitingler birbirini izledi. Türkiye'de ise sesini duyuran bir başka kesim oldu: Sol ile isimleri özdeşleşen Mümtaz Soysal'dan Kurthan Fişek'e birçok ismin katıldığı bir bildiri yayınlanarak, Türkiye içinde çok dar ama güçlü bir çevrenin Kıbrıs konusunda ödün verilmesini kamuoyuna aşıladıklarını, AB ve Atina'nın isteklerinin karşılanmasını istediklerini belirttiler ve "Kıbrıs konusunda dayatılmak istenen hukuk ve insanlık dışı çabalara yardımcı olan" bu çevreleri şiddetle kınadıklarını açıkladılar²⁷. MHP ile sol aydınlar Kıbrıs konusunda aynı çizgiye gelmişlerdi ki bu Kıbrıs sorununun tarihi boyunca Türkiye'de yaşanan tek sesliliğin bir başka örneği oldu.

Herşeye rağmen Kıbrıs'ta yaşanan olumlu gelişmeler AB'nin Laeken Zirvesi'nde yankı buldu ve zirve sonrası yayınlanan bildiriye Kıbrıs'taki görüşmelerin desteklendiği belirtildiği gibi, anayasa değişikliklerine atıf yapılarak Türkiye'nin üyelik müzakerelerine bir adım daha yaklaştığı vurgulandı²⁸.

Ç. Kopenhag Zirvesi'ne Doğru

16 Ocak 2002'de Yeşil Hat'ta Kleridis ve Denктаş'ın, BM Genel Sekreteri'nin Kıbrıs Özel Temsilcisi Alvaro de Soto'nun da katılımıyla görüşmelere başlamaları yeni bir sürecin ilk işareti olarak görüldü. De Soto kendisinin "duvardaki sinek" olacağını söylüyordu yani görüşmelere hiçbir biçimde müdahil olmayacak, yalnızca not almakla yetinecekti. Ancak, bunun ne kadar süreceğini kestirmek mümkün değildi. Umut edilen, bir müdahaleye gerek kalmaksızın tarafların aralarında anlaşmaya varmalarıydı. Peki ne olmuştu da yıllardan beri toplumlararası görüşmeler sürerken ilk defa bu denli çözüme yaklaşıldığı kanısı egemen olmuş ve umut doğmuştu? Adada değişen bir şey yoktu ama iki taraf için de "havuç" gösterilmişti: 2002 Kopenhag Zirvesi'nde karara bağlanacak olan AB üyeliği. Kıbrıs Rum Yönetimi 2002 Aralığı'na kadar masadan kalkan taraf olmak istemiyor ve Brüksel'i zaten bu konuda nam salmış olan Denктаş'ın uzlaşmaz olduğuna ikna etmek istiyordu; hedef, üyelik kararının alınmasına kadar görüşmeleri iyiniyetle devam ettiriyor intibasını vermektir. Denктаş'ın ise süreci başlatan ilk adımı atarken ve masaya otururken temel amacı Türkiye'den gelen ve giderek yoğunlaşan eleştirileri dindirmektir. "Kıbrıs Türkiye'nin önünde engel olmayacaktır. Türkiye'nin AB yolu açık olsun" diyen Denктаş²⁹, ilk adımı atarak süreci başlattı ama çözümden

²⁷ Bildirinin tam metni için bak. **Cumhuriyet**, 13 Aralık 2001.

²⁸ <<http://www.belgenet.com/arsiv/ab/laekenzirvesi.html>>, 18 Ağustos 2004.

²⁹ **Hürriyet**, 17 Ocak 2002.

çok, Türkiye'nin müzakere tarihi almaya kilitlendiği Kopenhag Zirvesi'ne kadar görüşüyor izlenimi vermek istiyordu.

Bu arada AB'nin tutumu da bir çözümü teşvik etmeye yönelikti. Çözüm elde edilemeden, bölünmüş ve sorunlu bir adayı içine almak istemeyen Brüksel ikili bir taktik izliyordu: Bir yandan çözüm olmasa da Kıbrıs'ın üyeliğinin kesin olduğunu söyleyerek Türk tarafını sıkıştırıyor, diğer yandan da yavaş yavaş Türk tarafına destek vererek Rum tarafını çözüme zorluyordu. 22 Ocak'ta Avrupa Konseyi'nin Avrupa Komisyonu'na Kuzey Kıbrıs'ta bir irtibat bürosu açmayı tavsiye eden kararı, 31 Ocak'ta Avrupa Komisyonu'nun Kuzey Kıbrıs'a bölgesel yardım olarak 208 milyon Euro verme kararı hep Rum tarafına yönelik uyarı mesajlarının sonucuydu³⁰.

Uluslararası kamuoyunun tüm desteğine rağmen bir sonuç çıkmadı ve Nisan ayına gelindiğinde görüşmeler yine çıkmaza girdi. Denктаş'a yönelik suçlamaların artması ve doğrudan görüşmelerde ilerleme sağlanması olasılığı ortadan kalktığı için BM'nin müdahale edeceği söylentilerinin başlaması üzerine, de Soto'nun BM Güvenlik Konseyi'ne bilgi vermek üzere adadan ayrılmasından önceki son toplantıda Denктаş, Türk tarafının çözüme ilişkin düşüncelerini içeren 20 sayfalık bir gayriresmi belgeyi sundu. Harita vermeyen ve çözümden sonrası için de Türkiye'nin garantörlüğünde ısrarlı olan Denктаş, sunduğu belgede çözüme ilişkin şu önerilere yer veriyordu³¹:

1. Tek uluslararası temsil yetki olması için, aralarında varacakları anlaşmayla birleşecek iki devletin varlığının kabul edilmesi,
2. Dönüşümlü başkanlık sisteminin getirilmesi,
3. Mal mülk konusunda mübadele ve tazminat esasının onaylanması,
4. Kıbrıs'ın ancak çözümden sonra AB'ye girmesi ve iki Kıbrıs devletiyle ayrı ayrı müzakerelerin yapılması.

Denктаş'ın belgesi verildiği gün Kleridis tarafından reddedildi. 14-15 Mayıs 2002'de BM Genel Sekreteri Kıbrıs'a geldi ve tıkanan görüşmelerin kesilmesini engelledi. Annan'ın ziyareti BM'nin rolünün artacağına bir göstergesiydi. AB de bu sürece destek verecekti. Nitekim 22 Haziran 2002 Sevilla Zirvesi'nin sonuç bildirgesinde bir kez daha temel amacın Kıbrıs'ın çözüm sonrası tek bir uluslararası temsil AB'ye katılması olduğu vurgulandı. Bu temel hedef için, tarafların varacağı her türlü çözüm AB için geçerliydi ve kapsamlı çözümün koşullarını Katılım Antlaşması'yla uyumlaştıracığı taahhüdünde bulunuluyordu.

Yıllardan beri Ankara'nın desteğiyle uluslararası baskılara direnen Denктаş, ilk kez Türkiye'nin tek ses olarak arkasında olmadığını gördüğü gibi, kendi halkının da desteğini giderek kaybettiğini anlıyordu. 28 Haziran 2002'de

³⁰ Güven, *op. cit.*, s. 120-123.

³¹ *Hürriyet*, 30 Nisan 2002.

KKTC’de yapılan belediye seçimleri sonucunda Lefkoşa, Girne, Magosa gibi üç büyük kente ek olarak iki kentin daha belediye başkanlıklarını Cumhuriyetçi Türk Partisi (CTP) kazandı. Seçmen statükoya tepkisini ilk kez bu kadar açık seçim sandığında gösteriyordu. Denктаş’ın uzlaşmaz tutumu, seçim sonuçlarından da destek alan muhalefeti sesini daha açık ve yüksek duyurmaya yöneltti. Ağustos ayında 38.000 üyesi bulunan 86 sivil toplum örgütü Ortak Vizyon Belgesi çıkardılar. “Kıbrıs’ta çözüm ve AB üyeliği Türkiye halkının, Kurtuluş Savaşı sonrası en büyük projesi AB üyeliğinin önündeki en zor sorunlardan birini ortadan kaldıracak...Siyasi tercihlerimiz ne olursa olsun, toplum olarak geleceğimizi uygun şartlarla, Kıbrıs sorununun çözümünüyle AB’de görüyoruz... Türk tarafının tüm dünyaya anlaşma isteyen taraf olduğunu performansı ve yaklaşımlarıyla göstermesi gerekmektedir... Zaman, ayrılıklarımızı önplana çıkarma zamanı değil, Kıbrıs’ta çözüm ve AB üyeliğinin gerçekleşmesi için güç birliği zamanı... Karşı tarafın çözüm istemediği gibi bir durumla karşılaşılması halinde bunun, algılanmasını sağlamak da masadaki görüşmeci heyetin görevidir.” diyen belge, kendi temsilcilerinden bir çözüm ve AB üyeliği, bu olmadığı takdirde de uzlaşmaz tarafın Rumlar olduğunu algılanmasının sağlanmasını istiyordu³². Dikkat çekici nokta, Türkiye’yle ilişkileri sorgulayan muhalefetin, Kıbrıs’ta çözüm isterken Türkiye’yi dışlamaması ve bunun kuzey komşunun da en büyük projesinin önünü açacak bir çözüm olduğunu vurgulama gereği hissetmesiydi. Çözümcüler de hem KKTC’nin hem Türkiye’nin çıkarlarını kolladıklarını belirtme gereği duyuyorlar ve yöntem açısından iktidarla aynı söylemi benimseme yolunu seçiyorlardı.

6 Eylül 2002’de Annan, Denктаş ve Kleridis Paris’te bir araya geldiler. Her ay üçlü zirve yapılması kararlaştırıldı ve 3 Ekim’de New York’ta ilk zirve için tarih verdiler. Bu görüşme Kıbrıs Türk heyetinde rahatsızlık yarattı. Denктаş’ın en fazla karşı çıktığı iki konu yeni bir BM planının dayatılarak doğrudan görüşmelere dışardan yapılacak bir müdahale ve çözüm olmadan Kıbrıs Rum Yönetimi’nin AB üyeliğine kabul edilmesiydi ki, bu durumda görüşmelerin kesileceğini daha önce defalarca söylemişti. Ancak Paris Zirvesi sırasında, aylardan beri uzlaşamayan iki tarafın da görüşlerini not eden Annan’ın bir uzlaşma planı hazırlayacağını ipuçları ortaya çıktığı gibi, BM Genel Sekreteri “Kıbrıs’ın üyelik kararına kadar sorun çözülmemişse, görüşmelerin AB’ye üyelik kararından sonra da sürmesini umuyorum.” diyerek³³, çözüm olmasa da üyeliğin gerçekleşeceği ve çözüm hedefinin bundan sonra da devam ettirileceğini bildiriyor, Denктаş’a Kopenhag’a kadar masada kalmak gibi bir taktiğin yeterli olmayacağını duyuruyordu.

3 Ekim’de iki günlük zirveye katılmak için New York’a giden Denктаş olayların seyrine uygun olarak tonunu sertleştirmeye başlamıştı. Görüşmelere başlarken yaptığı açıklamada, “Sadece tek bir noktaya dikkat çekeceğim. Eğer

³² Güven, *op. cit.*, 136-137.

³³ *Ibid.*, s.145.

AB Kıbrıs Rum kesimini üyeliğe kabul ederse görüşmeleri derhal sona erdiririz. Kıbrıs adası da sonsuza dek bölünmüş olarak kalır.” diyerek, AB’ye gözdağı vermeyi ihmal etmedi³⁴. Zirveden iki karar çıktı: Üçlü zirve her ay yinelenecek ve teknik konular için iki komite kurulacaktı. Rum tarafı en az Türk tarafı kadar tedirgindi: Eğer uzlaşmaz kabul edilirlse AB üyeliği tehlikeye düşecekti. Türk tarafının masadan kalkması en tercih edilen sonuçtu.

İki gün için New York’a gelen Denктаş, kalp rahatsızlığı dolayısıyla ameliyata girince 67 gün kaldı ve bu süreç içinde bir yandan hastalığıyla uğraşırken, diğer yandan Türkiye ve BM’de değişen koşulları değerlendirmeye çalıştı.

IV. AKP İKTİDARININ YENİ KIBRIS POLİTİKASI VE KOPENHAG ZİRVESİ

KKTC Cumhurbaşkanı Denктаş New York’ta sağlığıyla ilgili sorunlarla uğraşırken, 3 Kasım 2002’de Türkiye’de yapılan seçim sonuçları Kıbrıs sorununda yeni bir dönemin başlayacağını işaretlerini veriyordu. Bir yıllık bir parti olan AKP seçimlerden büyük bir başarıyla çıktı ve tek başına hükümeti kurabildi. Buna karşın, partinin kurucularının kimlikleri ve geçmişte sergiledikleri tutumları, içeride meşruiyetlerinin sorgulanması sürecini başlattı. AKP, Türkiye’nin AB üyeliği doğrultusunda atılacak önemli bir adımla sağlayacağı dış politika başarısıyla meşruiyetini sağlamlaştırmak istiyordu. AB üyeliği önündeki engeller tek tek kaldırılacaktı ama Kopenhag Zirvesi yaklaşırken aciliyet taşıyan sorun Kıbrıs’tı ve AKP hükümeti “tabu” konuya el atmakla işe başladı. AB’yle ilişkilerdeki bir aksama, içerde dengeleri tümüyle yeni iktidarın aleyhine çevirebilirdi. Buna rağmen, gerek parti programı, gerek seçim bildirgesi AKP’nin dış politikada önemli değişikliklere imza atacağını işaretlerini veriyordu.

AKP programı “*Soğuk Savaş sonrası dönemin getirdiği dinamik konjonktür, çok alternatifli bir dış politika geliştirmek için uygun bir ortam oluşturmuştur. Askeri ittifakların ve blokların, uluslararası ilişkilerin belirleyici unsuru olma niteliği önemli ölçüde azalmış ve işbirliği projeleri devletlerarası ilişkilerin yaygın bir aracı haline gelmeye başlamıştır. Bu yeni ortamda Türkiye’nin de, güç merkezleri ile ilişkilerini alternatifli, esnek ve çok eksenli olarak yeniden düzenlemesi ve oluşturması gerekmektedir... Partimiz, değişen bölgesel ve küresel gerçekler karşısında, Türkiye’nin dış politika önceliklerini yeniden tanımlaması ve bu gerçekler ile ulusal çıkarları arasında yeni bir denge oluşturması gerektiği inancındadır.*” diye başlıyor ve Avrupa ülkeleriyle ilişkilerin Türkiye’nin dış politika gündeminde en üst sıralarda yer almaya devam edeceğini, Birliğin üyelik için öteki aday ülkelerin de yerine getirmesini istediği şartların bir an önce sağlanacağını, böylelikle gündemin yapay sorunlarla meşgul edilmesinin önlenmeye çalışılacağını belirttiikten sonra,

³⁴ *Ibid.*, s. 147.

Kıbrıs sorunun çözümüne ilişkin olarak da “(Partimiz) adadaki Türk halkının varlığının, kimliğinin ve kendi geleceğini tayin etme hakkının gözardı edilemeyeceği görüşündedir. Kıbrıs’ta çözümün, adada mevcut iki devletin varacağı uzlaşmaya dayanması gerektiğine ve bu sorun çözümlenmeden Kıbrıs Rum Kesiminin Avrupa Birliği’ne alınmasının, sorunu daha karmaşık hale getireceğine inanmaktadır.” diyordu³⁵. Partinin Kıbrıs sorununun çözümüne ilişkin daha açık ve geleneksel politikadan farklılaşan tutumu ise seçim bildirgesinde yer alıyordu: “Partimiz Kıbrıs sorununa mutlaka bir çözüm bulunmasının gereğine inanmaktadır. Bulunacak çözümde adadaki Türk halkının varlığının, kimliğinin ve kendi geleceğini tayin etme hakkının göz ardı edilemeyeceği kuşkusuzdur. Belçika’da olduğu gibi iki toplumdaki oluşan bir devlet yönetiminin kurulması, her iki kesimin de lehinedir.”³⁶ Bu söylem resmi politikadan radikal bir kopuşu öngörüyordu: “Çözumsuzlük çözümdür” anlayışı terk ediliyor, iki devletten değil iki toplumdaki oluşan ortak bir devletten söz ediliyor ve Belçika modeline referans yapılarak konfederasyon tezinden yeniden federasyon tezine dönüş yapılıyordu.

Türkiye’de yeni siyasal iktidarın tutumundaki değişiklik, zaten toplumlararası görüşmelerin çıkmaza girdiğini ve BM’nin bu çıkmazı açmak için müdahale etmesi gerektiğini düşünen Genel Sekreter Kofi Annan’ı harekete geçirdi. 11 Kasım’da müzakereler başlarken öngörülmemiş olmasına karşın “Kıbrıs Sorununun Kapsamlı Çözümü İçin Anlaşma Temeli” başlıklı belgeyi taraflara ve üç garantör devlete sundu.³⁷ Denktaş’ın tüm itirazlarına ve takvime uymama politikasına rağmen, Annan’ın öngördüğü takvim işlemeye başlamıştı. Süre daraldıkça, Türkiye ve KKTC’de tartışmalar şiddetleniyor, çatlaklar derinleşiyordu. AKP hükümeti dış temaslarını artırıp “Kıbrıs’ta şahin olmayacaklarını” dile getirirken, “şahinler” Annan Planı’nın bir tuzak olduğunu, Kıbrıs’ta başlayacak ödünlerin sonunun gelmeyeceğinin altını çizerek, statükonun korunması ve ulusal davalardaki tezlerin değiştirilmemesi gerektiğini savunmaya başladılar. KKTC’de ise, statükocu kanadı temsil eden Cumhurbaşkanı Denktaş’a karşı “Barış ve AB’ye Evet” mitingleri düzenleniyordu.

İç tartışmalar Kopenhag Zirvesi’ne de yansdı. 12-13 Aralık 2002 Kopenhag Zirvesi’ne Türkiye’den Başbakan Abdullah Gül, Dışişleri Bakanı Yaşar Yakış ve AKP Lideri Recep Tayyip Erdoğan katılırken, Cumhurbaşkanı

³⁵ <http://www.belgenet.com/arsiv/parti/program/ak_1.html>, 18 Ağustos 2004.

³⁶ Güven, *op. cit.*, s. 155.

³⁷ Annan bir takvim önerisinde de bulunuyordu: 18 Kasım’a kadar taraflar belgeyi görüşme zemini olarak kabul edip etmediklerini bildirecekler, eğer ederlerse belge görüşmeye açılacak, 12 Aralık’a kadar da kurucu anlaşma ve ek belgeleri imzalanacaktı. Böylece, Kıbrıs’ın AB’ye ortak devlet temelinde bir bütün olarak girmesi sağlanacaktı. Bundan sonra 28 Şubat 2003’e kadar anlaşmaya son hali verilecek, 30 Mart’ta iki toplumun onayına sunulacak, onay süreci tamamlanınca da 16 Nisan 2003’te yeni Kıbrıs devleti ile AB arasında Katılım Anlaşması imzalanacaktı.

Ahmet Necdet Sezer AB'nin tarih vermeyeceğini ileri sürerek katılmama kararı aldı. KKTC'de ise, Denktaş Kopenhag'a gitmeme konusunda kararlı davranarak, Dışişleri Bakanı Ertuğruloğlu'nu yolladı. Tüm dış baskılara rağmen AKP hükümeti Ankara'dan gelen baskılara boyun eğmek zorunda kaldı. Ertuğruloğlu, Ankara'daki "statükocu"lardan alınan destekle Annan Planı'nı görüşme zemini olarak kabul etmeyeceğini açıkladı. Çözüm umutları sonuçsuz kalmıştı. Bir kez daha Kleridis çözüm konusunda uzlaşmacı taraf olduğunu göstermiş (!), çözüme direnenin yine Türk tarafı olduğu izlenimi doğmuştu. Dolayısıyla, Kıbrıs Rum Yönetimi'nin AB üyeliği onaylanıyordu. Buna rağmen, Brüksel son noktayı koymaya yanaşmadı ve zirvenin sonuç bildirgesinde şu ifadeler yer verildi: *"Katılım müzakereleri tamamlanan Kıbrıs'ın, AB'ye yeni üye olarak girmesi kabul edilmiştir. Ancak AB Konseyi, birleşmiş bir Kıbrıs'ın AB'ye katılmasını tercih eder. Bu kapsamda Kıbrıs Türk ve Rum toplumlarının 28 Şubat 2003 tarihine kadar BM Genel Sekreterinin önerileri doğrultusunda çözüm bulunması için görüşmeleri sürdüreceklerine ilişkin kararı memnuniyetle karşılar..."*³⁸ Türk tarafına bir kez daha kapı açık bırakılmıştı. Sürekli son tarih uzatılırken, Annan Planı'nda da Türk tarafının itirazları doğrultusunda küçük değişiklikler yapıyordu. Türk tarafı bu pazarlık sürecini uzatarak planda kendi lehine değişikliklerin yapılmasından karlı çıktığını düşünüyordu ama aslında büyük bir koz kaybedilmişti: Eğer Kopenhag'da Annan'ın önerileri görüşme zemini olarak kabul edilseydi, AB'ye giriş ve Annan Planı'nın kabulü birlikte referanduma sunulacak ve "hayır" sonucu çıkması durumunda Rum tarafının AB üyeliği düşü de sona erecekti. Dolayısıyla, Kıbrıs Rum halkı ve yönetimi bir ikileme karşı karşıya kalacaklardı. Türk tarafının tutumu bu olasılığı ortadan kaldırarak Rum tarafını rahatlattı. Artık Kıbrıs Rum Yönetimi'nin AB üyeliği kesinleşmişti, kaybedilecek bir şey kalmamıştı ve herhangi bir pazarlığa gerek kalmadan Brüksel'i tatmin etmek üzere görüşmeleri sürdürüyormuş izlenimi verilebilirdi. Kıbrıs Rum kesiminde 16 Şubat 2003'te yapılan seçimlerin sonucunda AKEL'in desteğini alan eski EOKA militanı Tasos Papadopoulos'un başkan seçilmesi çözüm umutlarını tam anlamıyla sona erdirdi. Seçim propagandasını Kleridis'in ödün verdiği ve Annan Planı'nın Türk tarafının çıkarlarını gözettiği üzerine kuran Papadopoulos'u uzlaşmaya zorlayacak hiçbir neden kalmamıştı.

Kopenhag sonrasında Kıbrıs Rum tarafı rahat nefes alırken, KKTC ve Türkiye ciddi tartışma sürecine girdi. KKTC'de Denktaş aleyhindeki hava şiddetlenirken, Cumhurbaşkanı istifaya çağırın mitingler birbirini izledi. Denktaş'a yönelik eleştiriler sadece kendi halkından gelmekle kalmıyordu, AKP lideri Erdoğan da Kıbrıs Türk tarafının çözümden yana tavrına dikkat çekiyor, *"Kıbrıs'ta 30-40 yıldır sürdürülen siyasetin sürdürülmesinden yana değilim. Kıbrıs Sayın Denktaş'ın kişisel olayı değildir. Halkı bir kenara itemezsiniz."*

³⁸ Hürriyet, 14 Aralık 2002.

diyerek bu eleştirilere katılıyordu.³⁹ Türkiye'nin desteği olmaksızın uluslararası platformda direnemeyeceğini düşünen Denктаş, eğer TBMM'nin şimdiye dek aldığı kararlardan ve milli davadan vazgeçildiyse bunun kendisine açıkça söylenmesi gerektiğini belirterek AKP liderine daha ılımlı yanıtlar vermekle yetindi. Daha sert tepkiler yine Ankara'dan geldi. Genelkurmay Başkanı Orgeneral Hilmi Özkök *"Türkiye'nin güvenliğini tehdit eden ve güvenlik ihtiyacını sağlamayan bir Kıbrıs çözümüyle Türkün Anadolu'ya hapsedilme süreci hemen hemen tamamlanmış olur."* diyerek⁴⁰, vatana hapsedilmenin nasıl bir anlayış olduğu tartışmalarını başlatırken, Kara Kuvvetleri Komutanı Orgeneral Aytaç Yalman 26 Ocak 2003'te KKTC'yi ziyaret ederek Denктаş'a destek verdi. Kıbrıs konusundaki farklılaşma sadece ordu ile hükümet arasında yaşanmıyordu; AKP içinde de farklı anlayışlara sahip olanlar vardı. TBMM Başkanı Bülent Arınç 20 milletvekiliyle birlikte adaya yaptığı ziyarette, *"Denктаş'a hakaret ve Rumlarla işbirliği, vatana ihanettir."* diyerek adadaki muhalefeti hedef alıyordu. Ankara'daki tartışmaların bu kadar sert ve açık cereyan etmesinin nedeni hem Kıbrıs'ın artık bir iç politika sorununa dönüşmüş olması, hem de Kıbrıs üzerinden yapılan tartışmanın aslında Türkiye'nin geleceğinin belirlenmesine ilişkin olmasından kaynaklanıyordu. AB süreci içinde Türkiye iç ve dış politikasında yapısal değişiklikleri gerçekleştirecek mi yoksa varolan statükoyu sürdürecekti miydi?

İlk raundu statükocular kazandı. Kopenhag'dan sonra yeniden başlayan görüşmelere, 10-11 Mart 2003'teki Lahey toplantılarında Türk tarafı son noktayı koydu ve Annan Planı'nda yapılan tüm değişikliklere rağmen masadan kalktı. Bu sonuç Papadopoulos'u rahatlattı, uluslararası camianın üzerindeki baskısı sona erdi ve Annan Planı çerçevesinde verilecek ödünler olmaksızın 16 Nisan 2003'te Kıbrıs Rum Yönetimi "Kıbrıs Cumhuriyeti" adı altında Atina'da AB'ye katılım anlaşmasını imzaladı.

Kıbrıs görüşmeleri sona ererken, 9 Mart 2003'te Siirt seçimlerinin yenilenmesi sonucunda TBMM'ye girebilen AKP Lideri Erdoğan'ın başkanlığında 59. hükümet kuruldu. Lahey'deki olumsuz gelişmelere rağmen yeni hükümet programında Kıbrıs'a ilişkin çözüm istenci korunuyordu: *"Hükümetimiz, Kıbrıs sorununa mutlaka bir çözüm bulunmasının gereğine inanmaktadır. Bu çözümde, gelecekte adadaki Türk varlığını tehlikeye sokacak hiçbir girişime müsaade edilmeyecektir. Lahey'de gelinen noktanın bir tıkanmaya dönüşmemesi ve yeni iletişim kanallarının ve çözüm modellerinin araştırılması için hassasiyetimizi koruyoruz. Başta Avrupa Birliği ülkeleri ve Yunanistan olmak üzere tüm siyasal odakları, çözüm, diyalog ve kalıcı barış temelinde hassas olmaya davet ediyoruz. Bu çerçevede Birleşmiş Milletler Genel Sekreterinin hazırlamış olduğu planın masada olduğuna dair açıklaması, tarafların arzusu durumunda çözüm sürecine yardımcı olacağını ifade etmesi ve*

³⁹ Bilal N. Şimşir, **AB, AKP ve Kıbrıs**, Ankara, Bilgi, 2003, s.257'den **Cumhuriyet**, 2 Ocak 2003.

⁴⁰ **Ibid.**, s. 275'ten **Akşam**, 9 Ocak 2003.

Kuzey Kıbrıs Türk Cumhuriyeti Cumhurbaşkanı Sayın Denktaş'ın Rum tarafını müzakereye çağıran beyanı hükümetimizce kayıt altına alınmıştır.” denilerek⁴¹, sadece dünya kamuoyuna değil, Denktaş'a da mesaj veriliyordu. Başta AB ve BM olmak üzere Türkiye'ye yönelik dış baskıların farkında olan Denktaş, bu baskıların azalması için gerekli adımı atmakta gecikmeyecekti.

A. Kopenhag Zirvesi Sonrası Kıbrıs Gelişmeleri

21 Nisan 2003'te KKTC hükümeti sürpriz bir kararla Yeşil Hat'taki sınır kapılarını saat 09.00-24.00 arasında geçişlere açarak, güneydeki Rumların kuzeye, kuzeydeki Türklerin de güneye geçişlerine izin verdi. Rum Yönetimi'nin kendi yurttaşlarına yönelik işgal bölgesine gidip para harcamamaları konusundaki uyarılarına rağmen, bir hafta içinde 60.000'e yakın Rum kuzeye, 23.000 Türk de güneye geçti. Hiçbir ciddi çatışma olmadığı gibi, son derece duygusal sahnelerin yaşanması üzerine KKTC Rumların kalış süresini 72 saate çıkardı ve ikinci bir sınır kapısı daha açtı. AB çevrelerinde büyük bir memnuniyetle karşılanan bu kararla Denktaş bir taşla birçok kuş vurmuş oldu: 1. Rumlara Kıbrıslı Türklerin yaşam koşullarının hiç de onların yıllardan beri düşündükleri gibi olumsuz olmadığı gösterildi. 2. Rumların tanımadıkları KKTC mercilerini muhatap kabul ederek pasaport ibrazında bulunmaları sağlandı. 3. Uluslararası güçlere, eğer dışardan müdahale olmazsa güven artırıcı önlemlerle adım adım çözüme ulaşmanın daha sağlıklı olacağı ve Türk tarafının çözümsüzlükte ısrarlı olmadığı mesajı verildi. 4. KKTC'deki gerilimli hava yumuşatıldı. Asıl amaç ise açıktı: Her iki tarafın da eşit olduğunu, kuzeyde de bir devlet bulunduğunu göstermek ve eğer tek devlet kurulamazsa iki dost ülke olarak yanyana yaşanabileceğine uluslararası kamuoyunu ikna etmek.

Rum Yönetimi'nin karşı atağı gecikmedi. 30 Nisan'da Kıbrıslı Türklere yönelik olarak hazırlanan önlemler paketi açıklandı: Kıbrıslı Türkler 10 Mayıs'tan itibaren Rum tarafına araçlarıyla geçebilecek (böylece KKTC'nin verdiği plakalar geçerli kabul ediliyordu), güneyde Türklere iş olanağı sağlanacak, KKTC ürünlerinin ihracına izin verilecek ve KKTC diplomalarının denkliği tanınacaktı.

Kıbrıs'ta karşılıklı adımlar atılmakla birlikte uluslararası kamuoyu bunları yeterli bulmadı ve Mayıs 2004'e kadar Annan Planı çerçevesinde görüşmelerin başlaması için baskılar sürdü. AB sorunlu değil, sorununu çözmüş bir Kıbrıs'ı bünyesine katmak için son ana kadar tüm çabaları sürdürmek istiyordu. BM, AB kozunun etkisiyle çözüm doğrultusunda bu kadar yol alınmışken sonuca varmayı hedefliyordu. ABD ise, Kıbrıs sorununu çözen bir Türkiye'nin AB üyeliğini destekleyerek İslam'la yeni uluslararası sistemin değerlerinin birarada yaşayabileceğini kanıtlama peşindeydi. KKTC'de ise 2003 yazı 14 Aralık seçimlerine hazırlıkla geçti. Muhalefet Denktaş'ın görüşmecilikten alınması,

⁴¹ <<http://www.belgenet.com/arsiv/hukumet/program/59-1.html>>, 18 Ağustos 2004.

Annan Planı çerçevesinde çözüm ve Türkiye'deki hükümetle eşgüdümlü bir politika çizgisinde güç birliğine giderken, Denктаş'ın desteklediği DP ve UBP Annan Planı'nın reddi ve devlete sahip çıkma çizgisinde propagandalarına başladılar. Kıbrıs'taki hareketlilik Türkiye'ye de yansıyor. Denктаş ilk kez Kıbrıs'ta siyasal mücadeleyi kaybedebileceğini düşünerek: *"Seçimleri kaybedersem Anadolu halkının desteğini arkama alıp mücadeleye devam edeceğim"* deyince, yanıt Dışişleri Bakanı Abdullah Gül'den geldi: *"Asıl Kıbrıs halkının desteğini arkasına alması gerekir."* Ankara ilk kez çok açık olarak Kıbrıs seçimlerine Denктаş lehine müdahale etmeyeceği mesajını veriyordu.

14 Aralık 2003 genel seçimleri ilk kez Kıbrıs'taki geleneksel yapıda bir değişiklik olduğunu ortaya koydu. Son derece canlı geçen seçim sonuçları Kıbrıs sorunu üzerinde yeniden ve daha ciddi düşünmek gerektiğini gösteriyordu. % 85 gibi yüksek düzeyde bir katılımı yapılan seçimlerin sonucunda, 1998 belediye seçimlerinden beri oylarını artıran Cumhuriyetçi Türk Partisi (CTP) % 35,18 ile birinci parti oldu. Onu sırasıyla oyların % 32,30'unu alan Ulusal Birlik Partisi (UBP), %13,14'ünü alan Barış ve Demokrasi Hareketi (BDH) ve % 12,93'ünü alan Demokrat Parti (DP) izliyordu. Diğer partiler ise %5'lik barajı geçememişlerdi. 50 sandalyelik mecliste CTP 19, UBP 18, DP 7 ve BDH 6 milletvekili çıkarmıştı⁴². Eğer yüzeysel bir değerlendirme yapılacak olursa, Kıbrıs Türk halkının çözüm/çözumsuzlük, AB/AB karşıtlığı, statükonun değiştirilmesi/korunması eksenlerinde eşit oy verdikleri ve bu açıdan bakıldığında her iki tarafın da başarı elde edemediği söylenebilir. Ancak Kıbrıs Türk halkının şimdiye dek geleneksel oy eğiliminin % 70 sağ, % 30 sol olduğu anımsanırsa önemli bir değişimin yaşanmakta olduğu görülecektir. Çözüm, barış, AB üyeliği sloganlarıyla yola çıkan CTP ve BDH'nin oylarındaki artış Kıbrıs halkının değişim isteğini çok açık biçimde ortaya koyuyordu. Bu genel değişim isteğini bir yana koyduğumuzda da farklı bir tabloyla karşı karşıya kalıyoruz: 1) CTP ve BDH'ya oy verenlerin büyük bir çoğunluğunu ülkenin geleceğini AB üyeliğinde gören gençler oluşturuyordu ve bu artık yeni kuşakların kendilerinin hatırlamadığı tarihin kanlı olaylarına bağlı yaşamak istemediğini gösteriyordu. 2) Soğuk Savaş boyunca dar bir kesime hitap eden CTP ve BDH'da kümelenen sol oyların artması, bu iki partinin taban genişlettiklerinin göstergesiydi. Özellikle CTP başta Türkiyeliler ve iş çevreleri olmak üzere değişik kesimlere yönelmiş ve bu açılımıyla da beklediği başarıyı elde etmişti. Geleneksel olarak UBP'ye oy veren çevreler memnuniyetsizliklerini CTP'nin yeni söylemiyle yaklaşarak dile getirmeye başlamışlardı. 3) Denктаş/Ankara özdeşliği dolayısıyla bu ikiliye karşı çıkan CTP, Türkiye'deki hükümetin mesajlarını doğru okuyarak ilk kez bir ayırım yapma yoluna gitti: Denктаş'a yönelik ağır bir muhalif dil kullanırken, Ankara'yla uyumlu bir politika izleyeceği sinyallerini verdi. Tüm bunlara rağmen seçime ortak bir söylemle giren CTP ve BDH birlikte hükümeti kuramadılar. Sonuçta CTP ve DP bir

⁴² *Hürriyet*, 15 Aralık 2003.

uzlaşma hükümeti üzerinde anlaşılabilir. Bu hem dünya kamuoyuna hem Ankara'ya karşı güçlü bir hükümetin oluşmasını sağlayacaktı. Her ne kadar Cumhurbaşkanı Denktaş seçim sonuçlarını "KKTC halkı Annan Planı'nı reddetmiştir" diye yorumlarsa da, oğlunun liderliğini yaptığı DP'nin hükümette yer alması, artık sağ kesimin de değişimin kaçınılmaz olduğunu kabul ettiği anlamına geliyordu.

Kıbrıs seçimlerinin sonucu AKP hükümetinin de elini güçlendirdi. Dışişleri Bakanı Gül, 1 Mayıs 2004'ten önce uzlaşmaya dayalı bir çözüm için her türlü çabanın gösterileceğini söyleyerek yeni bir atağın başlayacağı işaretini verdi. Çözüm hedefinin Türkiye'nin resmi politikası haline dönüştüğü ise 23 Ocak 2004 tarihli MGK toplantısı sonrasında yayınlanan yazılı açıklamada şu sözlerle kamuoyuna duyuruldu: *"Toplantıda... Kıbrıs'taki müzakere sürecinin yeniden canlandırılması yönünde girişimlere başlanmasının yararı ve gereği konusunda görüş birliğine varılmıştır. ...Türkiye, BM Genel Sekreteri'nin iyiniyet misyonuna olan desteğini sürdürmekte ve Annan Planı da referans alınarak Ada'nın gerçeklerine dayalı bir çözüme müzakereler yoluyla hızla ulaşılması konusundaki siyasi kararlılığını yinelemektedir. Bu noktadan hareketle, Türkiye Cumhuriyeti Hükümeti'nin, iyiniyetli yaklaşım ve yapıcı görüşleri çerçevesinde, KKTC Cumhurbaşkanı Sayın Denktaş ve KKTC hükümeti ile yakın danışma ve işbirliği halinde müzakere sürecinin yeniden başlatılması amacıyla konuyu BM Genel Sekreteri ile ele almasının yararlı olacağı sonucuna varmıştır."*⁴³

Her ne kadar Annan Planı'na ve AB üyeliğine karşı olan çevreler bu metnin son cümlesine vurgu yapıp Denktaş'la işbirliğinin öngörülmesi isteğinin altını çizerek, MGK'dan hükümetin Kıbrıs politikasına destek çıkmadığını dile getirseler de, sonuç çok açıktı: Hükümet 2002'den beri çekingen bir üslupla izlemeye çalıştığı Kıbrıs politikasında elini güçlendirmişti, artık daha cesur adımlar atılabilirdi. MGK dengeli bir metin kaleme alarak Denktaş'ın müzakereci sıfatında bir değişiklik olmayacağını belirtmişti ama bundan böyle Denktaş'ın Ankara'nın (aynı zamanda KKTC hükümetinin) politikalarıyla uyumlu bir tavır almak zorunda olduğu ortaya çıkmıştı. Bu, 60 yıllık Kıbrıs sorunu tarihinde ilk kez oluyordu. Nitekim, ne kadar direnirse dirensin Denktaş bu mesajı doğru okudu ve tüm eleştirilerine rağmen yeni politikanın gereklerini gönülsüzce de olsa yerine getirdi.

B. Davos'tan 24 Nisan Referandumuna

MGK toplantısından bir gün sonra, 24 Ocak 2004'te, arkasında büyük bir destekle Davos'a giden Başbakan Erdoğan, Kıbrıs konusunda tıkanmış görünen süreci açacak adımları attı. Annan'la 45 dakika süren bir görüşme yapan Erdoğan, BM Genel Sekreteri'ne Türkiye olarak sonuna kadar iyiniyet ortaya koyacaklarını, çözümsüzlüğün çözüm olduğuna asla inanmadıklarını, müzakere sürecinde Türk tarafının muhakkak yer alması gerektiğini ve bu konuda garantör ülke sıfatıyla Kuzey Kıbrıslı Türklere gerekli telkini yapacaklarını

⁴³ Hürriyet, 24 Ocak 2004.

bildirdi⁴⁴. Başbakanın hedefi açıktı: 1 Mayıs'tan önce bir mutabakat metnine ulaşmak ve bu metni referanduma götürmek. Bunun için de gazetecilere yaptığı açıklamada izlenecek yöntemi dile getirdi: Türk tarafı bu süreçte her zaman bir adım önde olacaktır. Erdoğan'ın mesajları Annan tarafından olumlu karşılandı. Genel Sekreter Başbakanın mesajlarından çok cesaret aldığını kaydetti. Böylece tıkanıdığı ve kapandığı düşünülen Kıbrıs'ta çözüm arayışı süreci yeniden ivme kazandı.

BM Genel Sekreteri Kofi Annan 4 Şubat'ta taraflara ve üç garantör devletin başbakanlarına mektup göndererek görüşmelerin yeniden başlatılması çağrısında bulundu. Annan, mektubunda, görüşmelerin 10 Şubat'ta New York'ta başlatılmasını, 24 Mart'a dek sürmesini, uzlaşma sağlanamayan konularda kendi metninin geçerli olmasını ve ortaya çıkacak metnin 21 Nisan'da referanduma sunulmasını öneriyordu. De Soto'nun arabuluculuk görevinin devam edeceğini bildiren Annan, tarafların müzakerelere başlamasının, tüm koşulları kabul ettikleri anlamına geleceğini de belirtiyordu⁴⁵. Mektup, Türkiye'nin yeni bir arabulucu atanması isteğini tatmin etmekten uzak bulunarak eleştirilere neden olduğu gibi, takvim vermesi ve ancak uzlaşma söz konusu olursa Annan Planı'nda değişiklik yapılabileceğini belirtmesiyle de Kıbrıslı Türk ve Rumları memnun etmiyordu. Tüm eleştirilere rağmen, taraflar Genel Sekreterin davetine olumsuz yanıt verme lüksüne sahip değillerdi. Türk tarafının olmazsa olmazlarını belirten bir mektupla New York'a gitme ve mümkün olan en kısa sürede de görüşmeleri kesme eğilimi taşıyan Denктаş üzerinde Ankara'nın baskıları yoğunlaşmıştı. Hatta KKTC Başbakanı Talat gibi Başbakan Erdoğan da Denктаş'ın görüşmelere katılmaması gerektiğini belirtmeye başlamıştı. Ankara'yla temaslar sonucunda New York'a gideceğini açıklayan Denктаş yalnız bırakılmayacak, Dışişleri Bakanlığı Genel Sekreteri Büyükelçi Uğur Ziyal de görüşmelerde bulunacaktı. Böylece kendisine Ankara tarafından yol haritası verilen Kıbrıs Cumhurbaşkanı'nın New York'ta atacağı adımlarda da gözlenmesi ve belki de denetlenmesi söz konusu olacaktı. Aynı sıkıntılar Yunanistan ve Kıbrıs Rum Yönetimi'nde de yaşanıyordu. AB karşısında güçlü ve uzlaşmacı taraf olarak görülme isteyen Yunan tarafı Lefkoşa'ya baskı yaptıkça, görüşmelerin yeniden başlamasının kendilerine hiçbir getirisi olmayacağını düşünen Kıbrıslı Rumlar giderek sıkışıyorlardı. Ancak, New York görüşmeleri için taktik belirlemede zorlanmadılar: Lahey taktiği aynen uygulanacaktı yani Denктаş'ın masadan ilk kalkan olması sağlanacaktı.

10 Şubat'ta New York görüşmeleri gergin ama kamuoyuna verilen olumlu imajlarla başladı. Ne Denктаş ne de Papadopoulos üzerlerindeki baskıyı aşamadılar ve süreç istemedikleri doğrultuda gelişti. Denктаş BM Genel

⁴⁴ **Hürriyet**, 25 Ocak 2004.

⁴⁵ "Report of the Secretary-General on his mission offices in Cyprus", <<http://uds-dds-ny.un.org/doc/UNDOC/GUN/N04/361/53/PDF/NO436153.pdf?Open>> Element, 18 Ağustos 2004.

Sekreteri'ne hitaben Lefkoşa'da kaleme almış olduğu mektubu veremedi çünkü Uğur Ziyal Denктаş üzerinde baskı uygulayarak süreci denetledi. Papadopoulos'un Denктаş'ın masadan kalkmasına dayalı taktiği bu sayede suya düşmüş oldu. Bununla birlikte, Denктаş ve Papadopoulos, verilen takvimi, uzlaşma olmaması durumunda Annan metninin referandumuna sunulmasını reddetme konusunda hemfikirlerdi. Takvim ve ancak uzlaşma olursa Annan Planı'nın değiştirilebileceği konularındaki Annan'ın dayatmaları sonucunda girilen çıkmazı ise, yine Ziyal'in katkısıyla Türk tarafının önerisi açtı: Kıbrıs Türk ve Rum tarafı 19 Şubat'ta Lefkoşa'da görüşmelere başlayacaklardı ve 22 Mart'a dek sürecek görüşmelerde bir uzlaşmaya varılamazsa, Türkiye ve Yunanistan'ın katılacakları görüşmeler başlayacak ve 29 Mart'a dek dörtlü görüşmeler yapılacaktı. Bundan sonra hala uzlaşma sağlanamamış noktalar kalırsa BM Genel Sekreteri boşlukları dolduracak ve tarafların itiraz edemeyecekleri ortaya çıkan metin 21 Nisan'da referandumuna sunulacaktı⁴⁶. İlginç bir tabloyla karşı karşıya kalınmıştı: Gerek Denктаş, gerek Papadopoulos New York sonucundan memnun değillerdi ama itiraz edememişlerdi ve ilk kez BM Genel Sekreteri'ne geleceğe yönelik tam yetki veriliyor ve son noktayı Kıbrıs halkının koyması sağlanıyordu. Sonuçtan memnun olan taraf Türk hükümetiydi: İlk kez Türk tarafı uzlaşmaz imajından kurtulup, dünya kamuoyu tarafından sorun çıkarıcı değil, çözüm bulan taraf olarak kabul ediliyordu. Ankara hükümetini endişelendiren tek konu elde edilen sonucun yerel seçimler yaklaşırken iç politikada malzeme konusu yapılabilme olasılığıydı.

Takvim New York'ta belirlendiği gibi işledi. 19 Şubat'ta başlayan görüşmeler 22 Mart'a kadar taraflarca kerhen sürdürüldü. Denктаş ve Papadopoulos baskılar karşısında masadan kalkamıyorlardı ama sonuca yönelik bir çaba içinde oldukları da söylenemezdi. İki lider uzlaşmama konusunda uzlaşmışlardı ve Papadopoulos'un eli Denктаş'a göre daha rahattı, çünkü 7 Mart'ta Yunanistan'da yapılan seçimler sonucunda PASOK iktidardan ayrılmış ve seçimleri kazanan Yeni Demokrasi Partisi hükümeti kurmuştu. İlk kez başbakanlık koltuğuna oturan Konstantin Karamanlis hernekadar Kıbrıs politikasında bir değişiklik yapılmayacağını söylese de, Papadopoulos'a baskı yapabilecek tecrübe ve güce henüz sahip değildi. Denктаş ise, bu süreç boyunca daha önce uygulamadığı yeni bir taktik benimseyerek, her görüşmeden sonra, görüşmenin içeriğiyle ilgili basına bilgi vermeye başladı. Böylece, uzlaşmaz olduğu iddialarını gerek dünya, gerek Türkiye ve gerekse Kıbrıs Türk kamuoyunun gözünde gerçek olmadığını kanıtlamak istiyordu. Eğer süreç işlemez ve sorumluluk yine kendisine yüklenecek olursa, iç politikada, bu noktanın aleyhine kullanılacağını biliyordu.

Lefkoşa görüşmeleri 15 oturum sürdü. Ama taraflar daha temel amaçta uzlaşmıyorlardı. Amaç, Rum tarafına göre, elde edilecek anlaşmanın yaşayabilir ve Birleşik Kıbrıs Cumhuriyeti'nin işleyebilir olmasını; Türk

⁴⁶ Ibid..

tarafına göreyse iki kesimliliğin güçlendirilmesi, zaman içinde de siyasal esitliğin sürdürülmesini sağlanmaktı⁴⁷. Tarafların elde etmek istedikleri amaç birbiriyle çelişince bir sonuç alınmayacağı baştan belli olmuştu. Taktik olarak da farklı tutum içindeydiler: Türk tarafı Başbakan Erdoğan'ın Davos'ta Annan'a verdiği söze uygun olarak sürekli somut önerilerle masaya geliyor, önerilerin planın parametrelerine uymadığı bildirilince değişiklik yapıyordu. Sadece somut harita önermekten imtina ediyordu. Rum tarafı ise, somut ve ayrıntılı plan vermekten kaçınıyor, genel eleştirileri yinelemekle yetiniyordu. Siyasi bir anlaşma uzak görünse de teknik heyetler tüm hızlarıyla çalışmaya devam ediyorlardı ve teknik konularda hazırlıklar tamamlanıyordu. 22 Mart'taki 15. oturumdan da bir sonuç çıkmayınca ikili görüşmeler sona erdi. Sıra, 29 Mart'a kadar İsviçre'de devam edecek olan dörtlü görüşmelere gelmişti.

Aslında daha ikili görüşmeler başladığında bu aşamada bir sonuç alınamayacağı, ancak Türkiye ve Yunanistan'ın baskıları sonucunda dörtlü görüşmelerde olumlu bir gelişmenin kaydedileceği bekleniyordu. İkinci etap 24 Mart'ta İsviçre'nin Bürgenstock kasabasında başladı. Cumhurbaşkanı Denktaş bu görüşmelere katılmayarak Başbakan Talat ve Dışişleri Bakanı Denktaş'ın yetkili görüşmeci olacağını bildirdi. Sona doğru yaklaşıırken, referandumda hayır kampanyası başlatmak isteyen Denktaş elinin serbest kalmasını istiyordu. 28-29 Mart'ta Türk ve Yunan Başbakanlarının da katılacağı görüşmelerde AB adına Genişlemeden Sorumlu Bakan Günter Verheugen da yer alarak, varılacak uzlaşımın AB tarafından kabul edileceğine ve AB kriterlerine uyum konusunda her türlü kolaylığın sağlanacağına dair güvence verdi⁴⁸.

Tarafların görüşleri yazılı olarak alındıktan sonra, kalan boşlukların BM Genel Sekreteri tarafından doldurulmasıyla 31 Mart'ta planın son hali taraflara sunuldu. Sıra artık Kıbrıs halkının kararına gelmişti. Üçüncü aşama yani referandum süreci başlıyordu. Referandum tarihi Rum tarafının isteği üzerine 24 Nisan olarak belirlendi.

C. 24 Nisan Referandumu

24 Nisan'a kadar gerek Kıbrıs Türk kesiminde gerekse Kıbrıs Rum kesiminde propaganda süreci başladı. Türk kesiminde, CTP, BDH başta olmak üzere sol partiler ve AB yanlıları "evet" denilmesini isterken, Cumhurbaşkanı Denktaş ve UBP "Hayır" denilmesi gerekliliğini halka anlatıyorlardı. İleri sürdükleri en temel gerekçe de, AB'ye üyelikten sonra Brüksel normlarının uygulanması sonucunda iki kesimliliğin anlamını yitireceği ve Türk toplumunun Rum devleti içinde eriyebileceğiydi. Açık bir tutum almaktan kaçınan tek parti Serdar Denktaş'ın liderliğini yaptığı DP idi. Parti yetkili kurullarından net bir karar çıkmayınca, babasının tutumuna aykırı bir tavır almak istemeyen Denktaş, referandumda kendisinin "hayır" oyu kullanacağını ama partilileri

⁴⁷ Ibid..

⁴⁸ Ibid..

kararlarında serbest bıraktığını açıkladı. Türkiye’de ise hükümet “evet”çilere destek verirken, başta CHP, MHP,DSP olmak üzere muhalefet partileri Cumhurbaşkanı Denktaş’ı destekliyorlardı.

Rum kesimine gelince, Papadopoulos’un partisi DİKO açık ve kesin bir biçimde “hayır” kampanyası yürüttü. Annan Planı’nı ve olumsuzluklarını anlatmayı bir tarafa bırakarak doğrudan milliyetçi duygulara hitap eden demagoji atağı başlattı. Papadopoulos, 7 Nisan’da televizyonlardan gözyaşları içinde yaptığı “*Halka Sesleniş*” konuşmasında, “*Uluslararası toplum tarafından tanınmış bir devlet teslim aldım, söz sahibi olmayan bir toplum olarak teslim etmeyeceğim.*”⁴⁹ deyince, ertesi gün “hayır” oyları % 85’e dek yükseldi. Buna karşın, Kleridis ve Vasiliou’nun daha önce liderliğini yapmış olduğu Nikos Anastasiadis’in liderliğindeki DİSİ küçük partilerle birlikte “evet” kampanyasını yürüttü. Kısa bir süre önce yapılan başkanlık seçimlerinde DİKO % 15, DİSİ % 34 oy almışlardı ve DİKO’nun adayı Papadopoulos ancak AKEL’in desteğiyle oyların % 55’ini alarak başkan seçilebilmişti. Şimdi, referandum sürecinde de kilit parti komünist AKEL’dir. AKEL sadece Rum kesimindeki birleşmeden yana olanların değil, Kıbrıs Türk solunun da umuduydu. Yıllardır, tüm baskılara rağmen, paralel bir politika izlediklerine ve barıştan, birleşmeden yana tutumlarının aynı olduğuna inanıyorlardı. Artık son noktaya gelinmişti ama Lefkoşa’nın güneyinden gelen sesler Kıbrıs Türk solunu hayal kırıklığına uğrattı. Parti içi tartışmalar sürerken, gerek CTP lideri Talat, gerek BDH lideri Akıncı AKEL’i ikna etmek üzere ziyaretlerde bulundular. Ama, sonucu değiştiremediler. Tıpkı geçmişte olduğu gibi, AKEL milliyetçi dalganın etkisinden kendisini kurtaramadı. Parti 12 madde halinde aldığı kararları açıkladığında, “*AKEL, bugün önümüzde bulunan bütün objektif olguları birlikte hesaba katarak, BM’yi ve uluslararası unsuru, planın objektif olarak halka götürülebilmesi, yukarıda kaydettiklerimiz temelinde müzakere edilmesine olanak verilmesi, mevcut olan boşluklarının doldurulması ve böylece halkın, Kıbrıslı Rumların ve Kıbrıslı Türklerin büyük çoğunluğunun onayının mümkün olabilmesi için referandumu birkaç ay ertelemeye çağırıyor. Aksi halde AKEL, Annan planının referandumda onaylanmasını desteklememek zorunda kalacak. AKEL Merkez Komitesi, Kıbrıslı Türk vatandaşlarımızı, Kıbrıslı Rumların endişe ve kaygılarına anlayış göstermeye, AKEL’e güvenmeyi sürdürmeye ve vatanımızın yeniden birleştirilmesi mücadelemize devam etmeye çağırıyor.*”⁵⁰ diyerek, öncelikle referandumun ertelenmesi üzerinde durdu. Bunda başarı sağlayamayınca, Annan Planı’nın özüne karşı çıkmamakla birlikte uygulanabilirliğine inanmadıklarını belirterek, özellikle askeri konularda BM Güvenlik Konseyi’nden güvence istedi. Burada ise, devreye Rusya Federasyonu girdi ve Güvenlik Konseyi’nde veto uygulayarak karar alınmasını engelledi. Böylece AKEL, “hayır” gerekçesini “meşrulaştırmış” oldu. AKEL kadar bu

⁴⁹ Hürriyet, 7 Nisan 2004.

⁵⁰ Hürriyet, 10 Nisan 2004.

sonuçtan memnun olan bir diğer isim, “Allah Rusya’dan razı olsun” diyecek denli duygularını açığa vuran KKTC Cumhurbaşkanı Denktaş’tı.

24 Nisan referandumu olaysız geçti ve sonuçlar bir sürpriz yaratmadı: Kuzeyde % 64,9 evet, % 35,1 hayır çıkarken, güneyde % 24,2 evet, % 75,8 hayır oyu kullanıldı⁵¹. Dolayısıyla, Kıbrıslı Türkler ezici bir çoğunlukla ortak bir şemsiye devlet altında birarada yaşama, çözüm, barış ve AB üyeliği isteklerini dile getirirken, Kıbrıslı Rumlar yine ezici bir çoğunlukla varolan kendi devletlerine sahip çıkma, AB üyeliğinden tek başına yararlanma ve Türklerle yanyana ama birlikte yaşamama konusundaki iradelerini ortaya koymuşlardı. Bu sonuçlarla, Annan Planı ortadan kalkmış oldu.

Annan Planı’nın ortadan kalkması statükocu güçlerin zaferi gibi görünse de, bu son derece yanıltıcı bir görüntüdür. Çünkü, sorunun tüm parametreleri artık değişmiştir ve bundan sonra yaşanacak gelişmeler bu yeni parametreler içinde biçimlenecektir. Herşeyden önce, ilk kez Türkiye ve Kıbrıs Türk tarafı “uzlaşmaz” nitelemesinden kurtulduğu gibi, çözüm için çaba gösteren taraf olarak kabul edildi. Bunun sonuçları da kısa sürede görüldü. İlk karar AB’den geldi ve Avrupa Birliği dışişleri bakanları, Genel İşler Konseyi’nde, KKTC’nin ekonomik kalkınmasına yardımcı olma ve ekonomik izolasyonunu kaldırma kararı aldığı toplantısında, KKTC’ye 259 milyon euroluk mali yardımı serbest bıraktı. Hemen ardından ABD bir açıklama yaparak Kıbrıs politikasını gözden geçireceğini belirtti. Nihayet, BM Genel Sekreteri Güvenlik Konseyi için hazırladığı raporda, “tanınma sağlama veya ayrılıkçılığa yardım etme amacı için değil, Güvenlik Konseyi’nin 541 (1983) ve 550 (1984) sayılı kararlarıyla uyumlu olduğunu düşünerek, Kıbrıslı Türklerin izolasyonuna neden olan ve gelişmelerini önleyen, gereksiz kısıtlama ve engellerin kaldırılması için, gerek ikili düzeyde, gerekse uluslararası kuruluşlarda bütün devletlerin işbirliği yapmaları için” çağrıda bulundu⁵². Ekonomik ambargoların kalkması, Kıbrıslı Türklerin temel problemlerini halledecek yani dünyayla bütünleşme sürecini açacak ve KKTC ile ekonomik düzeyde de olsa ilişkilerin kurulması iki kesimin varlığının onaylanması anlamına gelecekti. Gerçi 24 Nisan’dan beri geçen sürede ilk olumlu gelişmelerin yavaşladığı, özellikle AB içinde Yunanistan ve Kıbrıs Rum Yönetimi’nin KKTC’ye ilişkin olumlu gelişmeleri engelleyici politikalar başlattıkları anlaşılacakla birlikte, sayıları artan üye devletlerin kendi çıkarları doğrultusunda AB kararlarını etkilemeleri sürecini başlatmaları er ya da geç Brüksel’i harekete geçirecektir.

24 Nisan sonrası gelişmelerde ve yapılan uluslararası toplantılarda KKTC’yi Başbakan Talat’ın temsil etmesi ise, bir başka önemli değişikliktir. Artık, KKTC’deki iç siyasal yapı da geri dönülmez bir biçimde dönüşmüştür. Denktaş’ın belirleyici iktidar tekeli ortadan kalkmıştır. Bu aynı zamanda 1974

⁵¹ **Hürriyet**, 25 Nisan 2004.

⁵² “Report of the Secretary General...”

sonrası kuşağa hakim olan yeni zihniyetin de etkisini gösterdiği anlamına gelmektedir.

Kıbrıs Rum kesimine gelince, burada da statükonun uzun vadede ayakta kalamayacağı anlaşılmıştır. Nitekim, gerek Papadopoulos, gerek AKEL lideri Hristofiadis Annan Planı'nın reddedilmesinin sürecin sona erdiği anlamına gelmeyeceğini vurgulama gereği hissetmişlerdir. AB ile ilişkilerde ortaya çıkabilecek sorunların büyüklüğü bir yana, adanın bölünmüş kalmasında ısrarcı davranan bir zihniyetin Avrupa değerleriyle ilişkisi de sorunlu hale geleceği izlenimini vermektedir.

VI. SONUÇ

1999 Helsinki Zirvesi'nde beri yaşanan gelişmeler, Türkiye'nin 1990'dan itibaren oluşmaya başlayan yeni uluslararası sisteme entegre olma yolundaki çabalarının somut göstergeleridir. ABD ve AB başta olmak üzere yeni uluslararası sistemin yapısını ve ideolojisini oluşturma iddiasındaki güçler için, Soğuk Savaş boyunca stratejik önemi yani SSCB'yi güneyden çevreleyen ülke olması dolayısıyla Batı'nın vazgeçilmez müttefiği olan Türkiye, artık hem Ortadoğu'yu kuzeyden çevreleyen ülke olarak önemini koruyor hem de bundan daha önemlisi İslam ve Batı değerlerinin birarada yaşayabileceğinin bir kanıtı olarak değer taşıyor. Ancak, Türkiye'nin bu yeni önemi demokrasisindeki gelişmelere bağlıdır. Dolayısıyla, ülkenin tarihsel tabu konularını aşması beklenmektedir. 1990'ların iç dinamiği buna olanak vermeyince devreye dış dinamikler girdi. Helsinki'de kesinleşen AB üyeliği hedefi süreci başlattı. Bu hedef çerçevesinde ulusal çıkar tanımlaması yeniden yapılmaya başladı. Kürt sorunuyla birlikte ele alınan ilk konu Kıbrıs oldu. Kıbrıs'ta yaşanan gelişmeler, sorunun çözümü sağlanamasa bile, bir "milli dava"nın farklı bakış açılarıyla tartışıldığı ve hangi çözümün ulusal çıkar açısından daha anlamlı olduğu sorusunun sorulmasına olanak verdi. Bunu, ülkenin diğer tabu konularının izlediği ya da izleyeceği muhakkaktır. Ancak, dış dinamiklerin zorlamasıyla başlayan sürecin anlamlı bir yapısal değişimi doğurabilmesi, bu yeni ortamda iç dinamiklerin harekete geçmesine bağlı olacaktır. Eğer demokratikleşme süreci içerden destek alamazsa ve halk tarafından sahiplenilmezse, Türkiye'de yaşanan değişimlerin uluslararası güçlerin ve içerdeki destekçilerin planlarına destek olma dışında anlamlı bir sonucu olmayacaktır.

Herşeye rağmen, Türkiye'de statükonun sorgulanması sonucunda yapısal değişimin gerçekleşmesi halinde, bu sürecin Kıbrıs sorunuyla başladığını söylemek yanlış olmayacaktır. Tıpkı daha önce olduğu gibi, Soğuk Savaş sonrasında da Kıbrıs sorunu Türkiye'nin kendi gerçekliğini gördüğü ve iç dengelerini yansıttığı bir ayna işlevini yerine getirmiştir.